

Djäkneberget

En historisk stadspark i Västerås

Byggnadsminnesutredning

Västerås 1:201 & 1:209
Västerås kommun
Västmanland

Tobias Mårud, Lisa Skanser & Birgitta Larsson

TILL
GLÄDJENS
VÄRIN OCH
ÄRA

Djäkneberget

En historisk stadspark i Västerås

Byggnadsminnesutredning

Västerås 1:201 & 1:209
Västerås kommun
Västmanland

Tobias Mårud, Lisa Skanser & Birgitta Larsson

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2014

Omslagsfoto: En nytilkommen eller tidigare okänd inskription. Foto: Tobias Mårud.

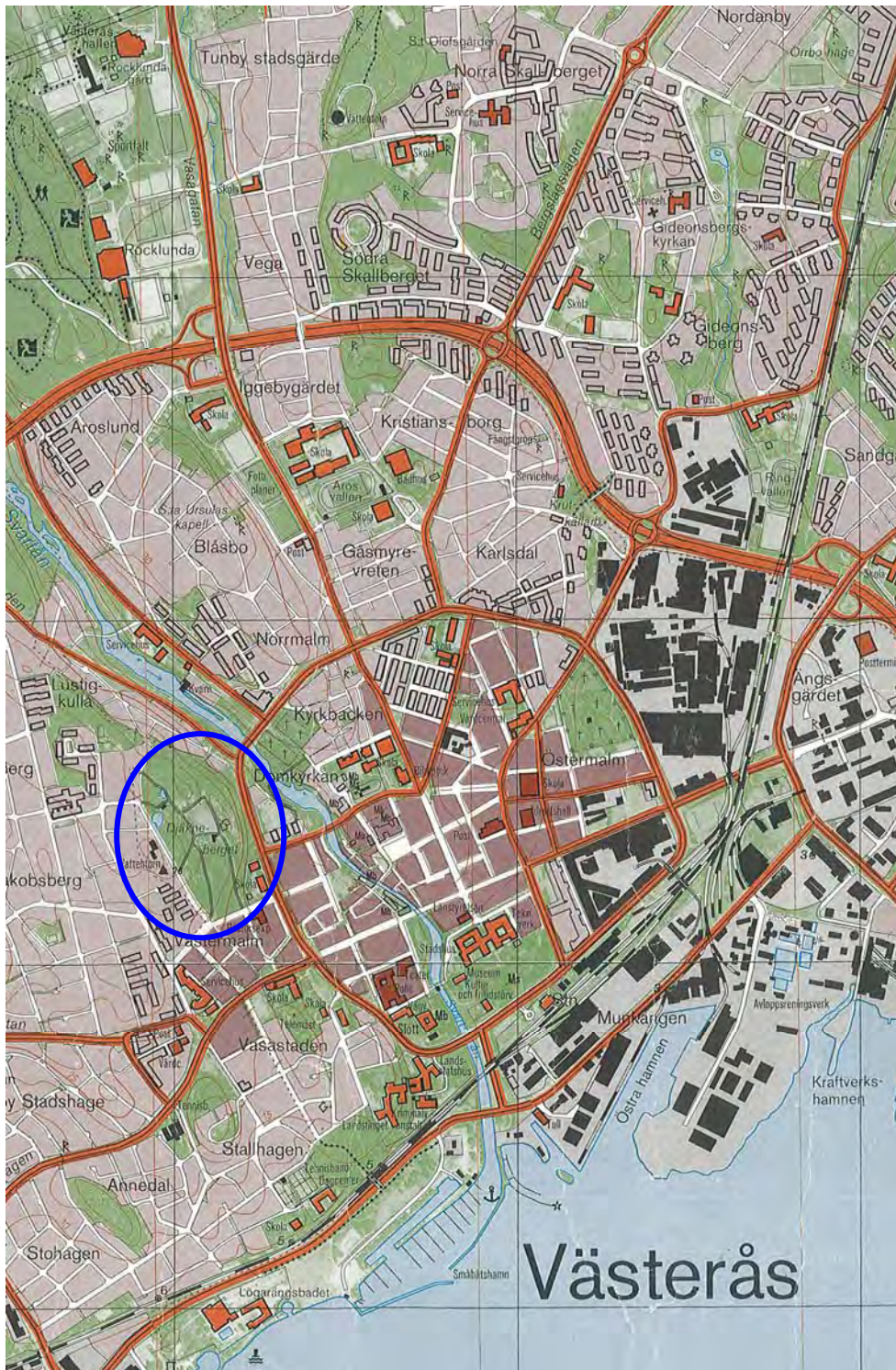
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-383-5

Tryck: Just Nu, Västerås 2014.

Innehåll

Inledning.....	5
Bakgrund	5
Historisk belysning av offentliga parker i Sverige.....	5
Västerås parker	7
Vasaparken.....	7
Sundinska parken, sedermera Stadsparken	8
Övriga	9
Djäkneberget.....	10
Parkområdet.....	10
Sam Lidman och Djäkneberget	13
Monument.....	22
Stigar	23
Platsbildningar	24
Byggnader.....	25
Kulturhistorisk analys.....	33
Tidigare kulturhistoriska bedömningar.....	33
Regionalt och nationellt perspektiv.....	33
Offentliga parker som byggnadsminnen	34
Kulturhistorisk värdering.....	35
Sammanfattning av de kulturhistoriska värdena	38
Skötsel.....	39
Källor och litteratur	41
Arkiv och bildkällor.....	41
Otryckta källor.....	41
Tryckta källor och litteratur.....	41
Bilagor	42

Figur 1: Djäknebergets läge markerat med en ring. Utdrag ur digitala ekonomiska kartan. Skala 1:20 000.

1. Inledning

Denna byggnadsminnesutredning är genomförd under oktober till december 2013 av Stiftelsen Kulturmiljövård. De som genomfört arbetet är byggnadsantikvarierna Tobias Mårud och Lisa Skanser samt kulturarvspedagog Birgitta Larsson. Utredningens syfte är att bilda ett kunskaps- och beslutsunderlag för byggnadsminnesärende gällande Djäkneberget i Västerås och redogöra för dess kulturhistoriska och etnologiska värden. I arbetet har även ingått utformning av ett förslag till skötselplan samt en inventering och fotodokumentation av parkens monument och inskriptioner.

Bakgrund

Fråga om byggnadsminnesförklaring väcktes 2002-12-09 av Ann-Sofi Junö. Ansökan gällde Djäkneberget, Vattentornet och Vattenborgen. Den aktuella byggnadsminnesutredningen berör inte Vattentornet och Vattenborgen utan endast parkområdet med monument, stigsystem och byggnader. Det berörda området omfattar fastigheterna Västerås 1:201 samt Västerås 1:209.

2. Historisk belysning av offentliga parker i Sverige

De första offentliga parkerna i Sverige var, liksom i många andra delar av Europa, kungliga trädgårdar och parker som gjordes tillgängliga för allmänheten. Dessa, som ursprungligen kunde ha använts för jakt eller odling, tillgängliggjordes ofta under 1700-talet, dock i första hand för societeten.¹

Under 1800-talet skedde förändringar i samhället som kom att beröra samtliga befolkningsskikt. Den tidigare indelningen i stånd – adel, präster, borgare och bönder – började successivt luckras upp under århundradets första decennier och upplöstes helt i och med ståndsriksdagens avskaffande 1866. Nya kommunalförordningen, med kommunalt självstyre, infördes 1863 vilket gav städerna bättre organisation och möjlighet att fatta beslut rörande egna inre angelägenheter. Året därpå infördes näringsfrihet vilket blev en stark stimulans för handeln och det ekonomiska livet.² Näringsfriheten gjorde det även möjligt för kvinnor att starta näringsverksamhet i en helt annan utsträckning än tidigare³.

Allt detta bidrog, tillsammans med främst den tekniska utvecklingen, till att städerna expanderade kraftigt från mitten av 1800-talet. Den ökade inflyttningen kom att leda till dåliga levnadsförhållanden för arbetarklassen. De flesta familjer var mycket trångbodda. Den sanitära olägenheten var omfattande och spädbarnsdödligheten hög⁴. Utrymmet för samvaro och umgänge var begränsat. Det vardagliga sociala livet skedde ofta utomhus, på

---

¹ Nolin 1999, s 36.

² Gejvall 1988, s 37 f.

³ Nolin 1999, s 48, Ohlander & Strömberg 2002, s 137.

⁴ Hellspong & Lövgren 1974, s 200.

bakgårdar, gator och obebyggda tomter. Ofta blev krogarna en förlängning av hemmet vilket ytterligare bidrog till samhällsproblemen.⁵

Det borgerliga samhällsskiktet växte sig allt starkare under 1800-talet. Denna blandade samhällsgrupp fick successivt ett ökat inflytande över utvecklingen i städerna, kulturellt såväl som politiskt. Borgerskapet engagerade sig i samhällsproblemen och eftersträvade att överföra sina normer och värderingar till arbetarna. Sjukdom och misär skulle avskaffas med hjälp av sundare bostäder, ett hälsosammare liv och en allmän moralisk upprustning. Detta ledde till en omfattande byggnation för kulturella och offentliga verksamheter; teatern liksom de litterära och musikaliska salongerna utvecklades tillsammans med uppförandet av nya sjukhus, skolor, rådhus, järnvägsstationer, hotell, museer, banker m.m. I denna rustning av samhället och i ambitionen att förbättra arbetarnas livssituation passade den offentliga parken väl in, men också i borgerskapets strävan att skapa mötesplatser för sitt eget umgängesliv.⁶

Förutom av sociala och rent estetiska skäl, samt för utvecklingen av hortikulturen, låg sålunda även hygieniska och moraliska föreställningar bakom tillkomsten av offentliga parker – stadsborna skulle få tillgång till en lantlig naturs välgörande inverkan och ett alternativ till det fördärvliga kroglivet.

De första svenska offentliga parkerna tillkom relativt tidigt sett i ett internationellt sammanhang. Parkidén tog form i Sverige redan under början av 1800-talet även om det dröjde till århundradets mitt innan den fick större spridning.⁷ Den ökade urbaniseringen gjorde att parkerna fyllde en större funktion än tidigare. Utbildade trädgårdsmästare och trädgårdsarkitekter fanns nu att tillgå i större omfattning. Den ekonomiska tillväxten förbättrade möjligheterna för städerna att finansiera anläggandet av parker och därigenom även poängtera stadsmässigheten som en anlagd park kunde bidra till. Parken hade blivit något modernt och ett sätt för städerna att visa upp sig. Utmärkande för dessa parker som anlades kring mitten av 1800-talet var exotiska växtmaterial och praktfulla blomplanteringar. Ett mycket stort antal parker tillkom under decennierna efter 1800-talets mitt. Dessa parker spänner över ett brett spektrum beträffande såväl beslutsprocess som gestaltning, omfång och innehåll. Med urbaniseringen följde en medvetenhet om behovet av åtgärder för att förbättra hygien i städerna. Detta manifesterades bl.a. i ändamålsenligare stadsplaner ofta grundade i Albert Lindhagens stadsplaneidéer och 1874 års byggnadsstadga⁸. Den ökade inriktningen på stadsmässigheten gjorde att parkens betydelse som ett prydligt och välordnat inslag i stadsbilden ytterligare poängterades.

Från omkring 1870 uppstår en reaktion mot de rådande parkstilarna och successivt förändrades synen på parken bort från en synligt anlagd, konstlad miljö, i riktning mot den naturligt formade parken. Detta ideal fick inte omedelbart någon större spridning – den

---

⁵ Ibid, s 326.

⁶ Nolin 1999, s 49 ff.

⁷ Ibid, s 11.

⁸ Paulsson 1972, s 236 ff, Nolin 1999, s 65.

välordnade parken med ett rikt varierat växtmaterial förblev länge vanligast. Under andra hälften av 1800-talet reserverades ofta bergiga områden i städerna för de nya parkerna, dels för att de var svåra att bebygga, men också för att de med enkla medel skulle kunna förvandlas till tidsidealets mer naturlika, okonstlade parker. Luften på dessa höjder ansågs också bättre, samtidigt som de erbjöd vidsträckta utsikter. Ett nytt inslag som syns i dessa naturlika parker som anlades under det sena 1800-talet var en tydligare betoning av det nationella – en parallell till det samtidiga sökandet efter en särpräglad svensk karaktär inom arkitektur, konst och litteratur, här bland annat i uttryck genom plantering av inhemska växter, i synnerhet träd. En annan nyhet var att alla ytor fick beträdas; barnen kunde leka fritt och man kunde ta med matsäck att inta i det gröna. Även ytor för vinteraktiviteter som kälk- och skidåkning ordnades.

3. Västerås parker

Även om Västerås är en av Sveriges äldsta städer, och länge en av rikets mest betydelsefulla, har staden inte varit särskilt stor. Vid mitten av 1800-talet var Västerås den 22:a största staden i Sverige sett till invånarantalet⁹. Det var först under de sista åren av 1800-talet som den började utvecklas i snabbare takt. Med tanke på att Västerås år 1849 hade en befolkning på 3618 personer är det anmärkningsvärt att staden kring 1860-1870-talet kunde erbjuda de boende inte mindre än tre offentliga parker inom loppet av några år: Vasaparken, Sundinska parken och Djäkneberget¹⁰. Detta möjliggjordes genom samarbete mellan stadens styrande och engagerade privatpersoner. Efter 1882 kom skötseln av parkerna i Västerås att finansieras av staden, dock hade drätselkammaren redan 1865 fått i uppdrag att ”vårda och tillse stadens parker och planteringar”¹¹. Västerås intog med denna satsning på flera parker en för tiden unik position bland landets städer.

Vasaparken

Delar av nuvarande Vasaparken har en trädgårdshistoria som sträcker sig ca 750 år bakåt i tiden. År 1244 grundade Dominikanerorden ett kloster på platsen för nuvarande Västerås stadshus, då en ö i Svartåns utlopp¹². Till klostret anlades en klosterträdgård vilken, efter att klostret avvecklades och revs några år efter reformationsriksdagen i Västerås 1527¹³, levde kvar som Kungsträdgård. Här odlades grönsaker och frukt till slottets försörjning, bland annat äpplen och päron men även tobak och humle. Kungsträdgården öppnades för allmänheten redan på 1600-talet, då den användes för kägelspel och annan förströelse. Efter stadsbranden 1714 nyanlades trädgården, arbetet leddes från 1728 av den tyske trädgårdsmästaren Bernhard Johan Bohnsack vars odling av gurka kom att spridas i Västeråstrakten¹⁴. Genom ett kungligt brev från 1863 uppläts trädgården för all framtid till Västerås stad. I samband med det byggdes parken om och fick karaktär av en engelsk park. Det tidigare Schweizeriet, kägelbanan och skarpskyttarnas skjutbana fick lämna plats för en

---

⁹ Drakenberg 1962, s 11.

¹⁰ Ibid, s 11, Nolin 1999, s 173 f.

¹¹ Drakenberg 1962, s 121, Nolin 1999, s 180.

¹² Drakenberg 1976, s 6 f.

¹³ Ibid, s 7.

¹⁴ Thorsén 1997, s 74.

ansad växtlighet med kuperade gräsytor, blomsterrabatter och lövträd¹⁵. I parken restes stadens första offentliga konstverk på den plats man trodde att dominikanerklostret en gång legat, en byst av Gustav Vasa gjord i brons och granit av Carl Gustaf Qvarnström. Konstverket stod klart 1864 och samtidigt bytte parken namn från Kungsträdgården till Vasaparken.¹⁶

Figur 2. Vykort av paviljongen i Stadsparken, från 1909. Källa: www.anderslif.se.

Sundinska parken, sedermera Stadsparken

Stadsparken, som begränsas av Slottsgatan, Stora Gatan, Svartån och Slottsbron, var fram till 1871 till största delen ett bebyggt område. Längst i söder närmast Slottsbron fanns en obebyggd åslänt där vatten hämtades och där fisknät drogs iland. Mellan denna åslänt och Stora Gatan var området indelat i åtta byggnadstomter. De två nordligaste fastigheterna var Kronans och användes som gemensam tomt för ett större sädesmagasin. År 1865 väckte den inflytelserike kommunalmanen och tobaksfabrikören A. T. Sundin en motion i stadsfullmäktige med förslag om att staden måtte ansöka om att den s.k. kronomagasinsgården skulle upplåtas åt staden för anläggande av en stadsträdgård, allmän promenadplats eller för annat allmänt ändamål. Ansökan godtogs med kravet att fastigheterna inte skulle bebyggas samt att staden upplät annat magasinshus med tillhörande tomt. Kommunen avröddes dock från förvärvet då det ansågs för dyrt med ny tomt och nytt magasin. Sundin stod därför för kostnaderna för såväl tomt som magasinsbyggnad och även för parkens iordningställande.¹⁷ Parken kom därefter att få namnet Sundinska parken¹⁸. Efter Sundins död 1882 donerades parken till staden. 1892 beslöts att även resterande tomter skulle bli parkmark. I samband med detta, den 31 maj

---

¹⁵ Nolin 1999, s 174.

¹⁶ Drakenberg 1962, s 51 ff, Gustavsson 1981, s 198, Hedlund 1990, s 177 ff, Bäck 2005, s 5.

¹⁷ Nolin 1999, s 175 f.

¹⁸ Drakenberg 1962, s 52.

1894, bestämdes att parkområdet i dess helhet skulle benämnas Stadsparken.¹⁹ Utformningen var en tidstypisk promenadpark med springbrunn, blomplanteringar och lövträd. En del av träden är ovanliga som Ginkgo, Rostlönns och Kaukasisk vingnöt. Trots villkoret att parken inte skulle bebyggas uppfördes en mindre paviljong för servering, ritad av A. G. Forsberg, sponsrad av Spritbolaget 1885, senare utbytt till en mer omfattande och rikt utsirad sommarrestaurang ritad av Theodor Dahl²⁰. Fjorton år senare, 1899 fick Spritbolaget även uppföra en musikpaviljong.²¹ År 1919, 55 år efter att Västerås första offentliga konstverk restes i Vasaparken restes här det andra offentliga konstverket, skulpturen Vattenlek av Carl Vilhelm Elmberg²². Skulpturen, som ersatte den tidigare springbrunnen, placerades ursprungligen på gräsytan mitt i parken, men flyttades senare till parkens nordvästra hörn.

Övriga

Förutom ovan nämnda finns ytterligare några av de över etthundra parker eller grönområden i Västerås stad som bör nämnas:

Rudbecksparken.

Parken ligger mitt i stadsdelen Herrgårdet i ett utsparat kvarter som angränsar till Rudbecksgatan och Vallingatan. Parkanläggningen uppfördes åren 1915-1918 och är den yngsta egentliga parken inom det tätbebyggda stadsområdet och den yngsta av stadens "gamla" parker. Området för parken brukade kallas den Bergstrandska jorden efter den tidigare markägaren och fungerar ännu som promenadpark.²³ I parken finns stora gräsytor genomkorsade av breda grusgångar, en centralt placerad springbrunn, blomsterplanteringar och ett flertal lite ovanligare träd som Ginkgo, Trumpetträd, Mannaask, enstammig Katsura och Himalayabjörk. År 1936 anlades stadens första plaskdamm i parkens nordvästra del, den har senare ersatts med en lekpark²⁴.

Botaniska trädgården.

I centrum av Västerås mellan Rudbeckianska skolan och Stadsbiblioteket ligger den gamla Gymnasieträdgården, Rudbeckianska skolans botaniska trädgård som anses härstamma från Johannes Rudbeckius tid. Det är Sveriges äldsta botaniska skolträdgård. Trädgården anlades som en kålgård som dock förstördes i stadsbranden 1714. Från 1720 finns uppgifter som tyder på att trädgården åter kan ha tagits i bruk, då Scholans trädgård nämns, även kallad Diekneplatzen och Lekplatzen²⁵. Under mitten av 1700-talet anlades den botaniska trädgården utav en av Linnés lärjungar, lektor Carlbaum. Den var dock inte belägen på samma plats som den nuvarande utan låg omedelbart söder om denna, d.v.s. där Biskopsgatan nu går fram.²⁶ I början av 1900 talet utvecklades trädgården till en högklassisk

---

¹⁹ Drakenberg 1962, s 122 f, Gustavsson 1981, s 149 f.

²⁰ Drakenberg 1962, s 91 f, s 123.

²¹ Gustavsson 1981, s 191 ff.

²² Drakenberg 1962, s 347 f.

²³ Gustavsson 1981, s 189.

²⁴ Drakenberg 1962, s 342.

²⁵ Gustavsson 1981, s 178, Olsson 1985, s 85 f.

²⁶ Gustavsson 1981, s 178.

botanisk trädgård, bland annat med hjälp av professor Rutger Sernander. Sitt nuvarande utseende fick den i samband med att stadsbiblioteket uppfördes 1956 och tillbyggnaden av Rudbeckianska skolan genomfördes. I trädgården finns bland annat Anders Zorns skulptur Morgonbad.

Stallhagsparken.

Parken, som ligger mellan Eriksgatan och Sjöhagsvägen, förvärvade staden av kronan 1882. Stallhagen var tidigare en hage tillhörande Västerås slott, även kallad Stohagen²⁷. Senare nyttjades marken bl.a. som beteshage för landshövdingens hästar. Innan år 1872 förvandlades den del av Stallhagen som ungefär motsvarar den nuvarande parken på landshövding Cronsteds bekostnad till en plantering med buskar och åtskilliga ”prydliga” träd, främst dock björkar. De två i parken genomkorsande vägarna torde ha anlagts redan i slutet av 1870-talet.²⁸ I parken finns ”Kung Eriks stenar”, resta och uppkallade efter en sägen om den på Västerås slott inspärrade Erik den XIV som här försedd med fotboja skulle ha fått ta sina promenader²⁹.

4. Djäkneberget

Parkområdet

Djäkneberget som reser sig väster om Svartån strax utanför citykärnan begränsas av Djäknebergsgatan, Kristinagatan, Västra Ringvägen samt villatomterna i Lustigkulla. Det ursprungliga området, som var något mindre än vad som nu räknas till Djäkneberget, hade en areal på drygt åtta hektar.³⁰ Vid år 1888 hade Västerås stad av ägarna till Jakobsberg och Pilbo köpt sammanlagt 3,55 hektar mark på ömse sidor om Djäknebergsgatan för dragning av Västerås första vattenledning.³¹ Parkområdet utökades därefter i västlig riktning och är idag avgränsat av Djäknebergsgatan. Tidigare utgjorde den numera delvis försvunna stenmuren strax öster om Djäknebergsgatan gränsen västerut.

Parken har en oregelbunden oval form med nord-sydlig längd. Centralt finns en dalsänka, *Helgonabacken* eller *Slätten*. Inom området finns vägar anlagda från vilka ytterligare en mängd mindre vägar och stigar utgrenar sig och genomkorsar bergets alla områden. De bredare vägarna och stigarna har fått olika namn.

På kartan över Djäkneberget i Ahlm´s bok från år 1900 benämns delar av parkområdet med olika namn; Odenslund i norra delen, Helgonabacken eller Slätten centralt och Kungsängen i söder. Odenslund omfattar tre s.k. hagar, Baldershagen med Breidablick, Gautahagen österut och Sviahagen västerut. Breidablick är bergets högsta punkt på vilken en stensockel anlagts. Helgonabacken benämndes så efter de fyra helgon vilkas namn fanns ristade på var sin stenbänk vid slättens sidor. Kungsängen i söder består av delar som fått namnen

---

²⁷ Olsson 1985, s 11.

²⁸ Gustavsson 1981, s 193.

²⁹ Boman 1989, s 14.

³⁰ Gustavsson 1981, s 178 ff.

³¹ Boman 1973, s 8.

Stjärnehällen, Källhagen, Engelbrektslunden, Skandiagården o.s.v.³²

Vid 1860, strax innan Djäknebergsparken anlades, var staden en småstad med ca 5000 innevånare. Västerås utvidgning under 1900-talets mitt kom att göra parken till ett centralt område men när Cityringen byggdes bildades en barriär mellan staden och parken.

Historik

Erik Dahlbergs "Suecia antiqua et hodierna", som utkom i slutet av 1600-talet, innehåller bl a en plansch som visar utsikten över Västerås från Oxbacken med angränsande delar av Djäkneberget och Mariaberget, vilka är belamrade med större och mindre stenblock. Ända in på 1860-talet var berget kalt och trädfattigt.³³ L.W. Ahlm beskrev att på Djäkneberget omkring 1860 fanns "icke annat än moras, enbuskar, ljung, törne och en mager gräsväxt mellan klipporna".³⁴

Figur 3: Vy över Västerås från Oxbacken under 1600-talet. En del av Djäkneberget syns till vänster i bildens främre del. Ur Erik Dahlbergs "Suecia antiqua et hodierna".

På en lantmäterikarta från 1733 tillhör Djäkneberget fastigheten 1 mantal Vallby nr 2 Västergården, som ägdes av ryttmästare Conrad Sigeroth. Vid storskiftet 1798 avsöndrades lägenheten ¼ mantal Marielund, som 1807 omdöptes till Jakobsberg av sin nye ägare Jacob Lindblad. Jakobsberg med Djäkneberget hörde 1798 till Lundby församling och under 1800-talet till S:t Ilians församling men införlivades 1898 med Domkyrkoförsamlingen. På dessa äldre kartor är Djäkneberget betecknat som ödemark utan indelning i vretar eller tomter. Under åren 1860-80 ägdes Jakobsberg av B. A. Schenström som 1865 sålde Djäkneberget till A. T. Sundin för 1000 riksdaler. Den 28 januari år 1866 donerade Sundin Djäkneberget till Västerås skarpskyttekår eller i händelse den skulle upphöra till Västerås högre allmänna

³² Ahlm 1900, s 10 ff

³³ Boman 1973, s 7.

³⁴ Ahlm 1900, s 7.

läroverk. Efter förhandlingar med skarpskytteföreningen, som i utbyte erhöll en ny skjutbana vid Malmaberg, samt med läroverkskollegiet i Västerås fick Västerås stad 1901 äganderätten till Djäkneberget.³⁵

Namnet Djäkneberget förekommer i lantmåterihandlingar från 1750-talet. Det fick troligen sitt namn efter djäknarna d.v.s. eleverna vid stadens gymnasium, Johannes Rudbeckii gymnasium, idag Rudbeckianska gymnasiet. Djäknarna brukade fira Valborgsmässoafton med kanonsalut, brinnande tjärtunnor och fyrverkerier på bergets krön som vetter mot domkyrkan. Traditionen startade sannolikt redan på 1700-talet men fick ett slut på 1830-talet efter att två djäknar omkommit vid tillverkningen av fyrverkeripjäser.³⁶

Figur 4: Bilden visar Djäkneberget under omdaning, foto av Ernst Blom 1893. Källa: ATA.

Omvandlingen av det kala Djäkneberget till en övningsplats för Västerås frivilliga skarpskytteförening och till promenad- och samlingsplats för Västerås stads innevånare skedde under åren 1862-95 under ledning av Sam Lidman. Det omfattade en mängd stenarbeten, byggande av en nu delvis raserad stenmur mot Djäknebergsgatan samt anläggande av terrasser, vägar, stigar och små paviljonger med eller utan tak, vilka Lidman benämnde holkar, fluster eller tempel. Enligt en förteckning från 1868 lät Lidman plantera flertalet träd och buskar på det kala berget. Bland annat; ek, bok, björk, al, alm, ask, asp, lönn, rönn, pil, lärkträd, oxel, tall och gran. Sam Lidman hade även planer på att uppföra ett utkikstorn. I stadsarkivet finns ett brev som landshövding Hederstierna skrev till honom från Magdeburg den 7 april 1892. Hederstierna hade i Tyskland skaffat sig ritningar över utkikstorn av smidesjärn men priset skulle bli alltför högt så planerna fullföljdes inte.³⁷

---

³⁵ Boman 1973, s 8.

³⁶ Vlt 29 maj 1965, Boman 1973, s 10.

³⁷ Boman 1973, s 12 ff.

Under 1900-talets början sker inte några större ändringar med Djäknebergsparken. År 1945 sker dock en större förändring då Gunnar Ekberg, chefen för park och fritid, anlade en fågelanläggning med ett flertal burar och ett 25-tal olika arter, varav flera exotiska fåglar.³⁸ Under Gunnar Ekbergs tid omhändertas även en del fyrfota djur som stänglas in på området. För att ge plats för burar och staket görs en del ingrepp i monumenten. Delar av muren i väster tas bort och en del stenar med inskriptioner påverkas.

Under 1900-talets senare hälft sker en hel del förändringar. År 1965 bildas Djäknebergskommittén efter att motioner och förslag förts fram i stadsfullmäktige om behovet av en utredning om Djäknebergets utformning. Kommitténs utredning överlämnades till kommunstyrelsen 1971. I utredningen lägger kommittén fram ett genomgripande förslag om hur berget ska formas om och flera av förslagen förverkligas. De fågelburar som anlades på 1940-talet föreslogs minskas ned till antalet samt att arterna skulle begränsas till den svenska fågelfaunan. De fyrfota djuren skulle flyttas till Vallby friluftsmuseum. Behovet av gallringsarbeten påtalas och genomförs, vården av det Lidmanska arvet anses behöva förbättras genom ifyllning av inskriptioner och reparation av skadade stenar, ett nytt värdshus förordas och en minigolfbana anläggs. Förslaget på flytt av lekplatsen till andra sidan av slätten genomförs också. Ett genomgripande förslag på att göra om slätten och anlägga plaskdamm m.m.³⁹ framfördes även men det blev aldrig genomfört. År 1982 anläggs en ny gräsmatta på planen.⁴⁰

Sam Lidman och Djäkneberget

Djäkneberget är i mycket hög grad en persons skapelse. Sam Lidman arbetade i etapper med iordningställandet av parken som i stor utsträckning präglades av honom personligen. Det blev ett livsprojekt som han till stor del bekostade själv eller genom insamlingar som han organiserade. I Sam Lidmans samlingar på stadsarkivet finns räkningar som visar arbetets fortskridande under de sista åren.⁴¹

---

³⁸ Vlt 7 mars 1973.

³⁹ Djäkneberget. Kommittéutredning maj 1971.

⁴⁰ Västmanlands läns museum, pressklipp. Vlt 90-tal ”Bergets historia under 40 år”.

⁴¹ Västerås Stadsarkiv, Sam Lidmans samling, Vol. 1, Handlingar (verifikationer m.m.), 1886-1895.

Västerås den 30 Jani 1894

Räkning.

Herrn Kapten Lidman för Djehneleg Debet
J. A. Olsson

Lid. Akt. Bol. Norrköping

1894			
Sep	28	Pransning af gångarna 10 turor à 16 öre	1 60
Nov	10	Dito Dito 3 del	.. 40
879 April	18	Tält 2 st flögstongen 1 mal 1/2 dag	3. ..
Maj	16	Hyflat 2 Dito 3 dag	4.
	23	Ogat 2 Dito	1.
		3 Liter Olja Cerotin	1. 75
	29	Tält 2 st flögstongen 1/2 dag	3.
Junij	5	Hyflat 2 st dito 1/2 dag	3.
		Ogat 2 st dito	1.
		3 Liter Olja Cerotin	1 75
	20	2 st præs bitar tillsläp vinke	50
		quitteras Kronor	21 00
		J. A. Olsson	

Figur 5. Västerås stadsarkiv, Sam Lidmans samling, Vol. 1, Handlingar (verifikationer m.m.), 1886-1895.

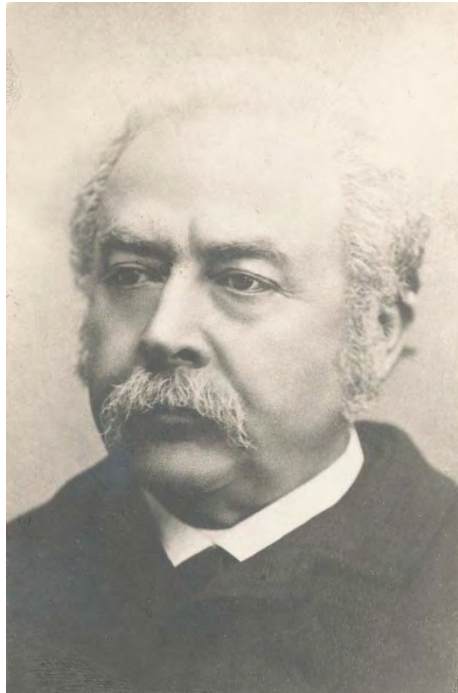
Sam Lidman

Peder Gustaf Samuel Lidman föddes 27 mars 1824 i Slaka socken nära Linköping som son till Sven Lidman, domprost i Linköping, och Ebba Annerstedt. Vid 11 års ålder började han på Uppsala katedralskola och 1838-44 var han kadett vid kungliga krigsakademien i Karlberg. Lidman tar sedan studentexamen och kameralexamen vid Uppsala universitet på rekordfart och vidareutbildar sig vid kungliga högre artilleriläroverket mellan 1847-50. Karriären inom försvaret får ett tragiskt slut 1850 då han genom en olyckshändelse vid en målskjutning med kanon blir svårt skadad i ett ben. Han blir tvungen att amputera benet strax nedanför höften men får så småningom ett träben med smidd led som gör det möjligt att både gå och rida. En ny karriär följer inom diplomatkåren med långa utlandsvistelser men som också den får ett hastigt slut när Lidman inte får den tjänst som generalkonsul i Brasilien som han hoppats på. Ännu en ny epok i hans liv inleds när han anställs vid Västerås läroverk i början av 1860-talet. Först som lektor i främmande språk och senare som gymnastiklärare. Att han var en färgstark lärare framgår av en samtida minnestecknare som konstaterar att "Det krigiska kynnet tog måhända övervikten, men säkert är, att väl aldrig ungdomen så väl som allmänheten med mera intresse omfattat exercisövningarna än då Lidman vår och höst middagstiden varje dag på skolgården hade sina exercisövningar vartill han bland lärjungarna arrangerade en musikkår till deras och talrika åskådares glädje"⁴².

⁴² Lidman 1952, s. 195.

Efter ett par år i Arboga i början på 1870-talet, även där som gymnastiklärare, arbetar han sedan flera år som privatlärare åt sina syskonbarn. Han återvänder i två perioder till Västerås, 1889 och 1892-95. Sam Lidman avlider i Linköping den 22 september 1897.⁴³

Figur 6. Sam Lidman 1824-1897. Foto: okänd, bild från familjens arkiv, Wikimedia commons.

Skarpskytterörelsen

I Västerås blir Lidman överbefälhavare för Västerås frivilliga skarpskytteförening under åren 1862–68.⁴⁴ Skarpskytterörelsen började 1860 i Sverige och var en frivillig försvarsrörelse efter utländska förebilder som snabbt växte sig stor. Redan 1867 hade rörelsen drygt 40 000 medlemmar i Sverige och den var procentuellt störst i Västmanland med 5 % av den manliga befolkningen. Redan 14 år senare hade dock medlemsantalet minskat till 12 000. År 1893 organiserades rörelsen om i skytteförbund. Skarpskyttarna var militärt organiserade efter mönster av det dåtida infanteriet och hade särskild uniform, fick vapen till låns från Kronans förråd, vapenövades under militär ledning, särskilt om söndagarna, och utbildade sig i skjutning. Västerås frivilliga skarpskytteförening som bildades 1862, hade efter en kort tid i Vasaparken, sin exercisplats på Djäkneberget.⁴⁵

Visionen och uppförandet av Djäknebergsparken

Enligt vännen Arvid Kempe tänkte sig Lidman platsen från början enbart som en ändamålsenlig och trevlig exercisplats för skarpskyttarna.⁴⁶ Men under sina övningar med skarpskytteföreningen fick han idén att omvandla övningsområdet till en folkets park. Brorsonen Sven Lidman berättar att Lidman upplevde det som att visionen om en folkpark

---

⁴³ Boman1989, s. 15-22; Lidman 1937, s. 39 ff.

⁴⁴ Lidman, 1937. s. 41.

⁴⁵ Boman, 1989, s 10; <http://svenskuppslagsbok.se/tag/skarpskytterorelsen/>

⁴⁶ Dödsruna över Sam Lidman, Vestmanlands läns tidning, 26 september 1897.

för stadens invånare gav honom ny mening med livet efter att han hade känt en stor tomhet och meningslöshet.⁴⁷ För att befästa beslutet för sig själv, lät han göra den första inskriptionen 1862: "Skriv du mödan feg och svag, förestår dig nederlag, fångenskap och döden".⁴⁸ Uppenbarligen är Lidman högst medveten om det långa och arbetsamma projekt som låg framför honom.

Berget skulle bli en promenadplats för stadens innevånare, ett ställe för folknöjen och utflykter i det gröna. Men det skulle inte bara vara en naturupplevelse utan skulle göras intressant genom minnesvårdar och inskrifter. Platsen skulle väcka till eftertanke och påminna om viktiga händelser i ortens historia och om personer som haft betydelse för orten.⁴⁹ Att Lidman var ett original framgår av brorsonens skildring, likaså att han möttes av skepsis från samtida Västeråsbor inför projektet: "Man drog på munnen med misstro, att något vackert skulle kunna göras av det ruskiga berget"⁵⁰. Visionen expanderade och platsen skulle inte bara ha ett uppfostrande syfte för staden och provinsen utan i slutändan för hela folket. Varje, som Kempe uttryckte det, ovanlig bragd, ädel handling, storslagen tanke som gett styrka åt Sveriges folk, ville Lidman föreviga.⁵¹

I Lidmans egen *Tjenste- och lefnadsteckning*, som ingår i Sven Lidmans bok *Blodsarv*, beskriver han kortfattat det fortgående arbetet med Djäkneberget. Han arbetade i etapper med parken fram till och med 1895 och fick med tiden stort erkännande för sitt arbete. Han utnämndes till exempel 1885 till riddare av Vasaorden med anledning av Oscar II besök på Djäkneberget.⁵² Under sin första period i Västerås 1862-1868, anlägger och grusar han med skarpskyttarnas hjälp, "1 800 famnars väg", det vill säga cirka 3,2 km. Han planterar under första perioden också på egen bekostnad 1 100 träd. Med insamlade medel byggs en bro över Svartån till den nya parken 1867.⁵³

Även under sina år i Arboga i början på 1870-talet, visar Lidman stort intresse för anläggandet av parker och engagerar sig i en insamling till ett monument av Sten Sture d. ä. som uppförs i den nyanlagda Stureparken i Arboga.⁵⁴ I ett föredrag som publicerades i Arboga tidning 3 maj 1872, framgår att Lidman ansåg att offentliga parker var en nödvändighet för en stad som ville följa med sin tid, både i avseende "på sundhetens fordringar, på den estetiska uppfostran och samhälliga trefnaden". Han jämför och likställer parkens värde med vattenledningar, skolor och sjukhus. Parken är till nytta både för den enskildes kropp och själ då den främjar såväl den estetiska som fysiska utvecklingen.⁵⁵ I förlängningen är den därmed också till nytta för hela samhället. Lidman ansåg också att

---

⁴⁷ Västerås stadsarkiv, Ämbetsarkiv, vol H:2 (2) Sven Lidmans tal på Djäkneberget, författarföreningens kongress 17/6 1956, inspelat på grammofon.

⁴⁸ Lidman 1952, s 201.

⁴⁹ Dödsruna över Sam Lidman, Vestmanlands läns tidning, 25 september 1897; Boman, 1987, s 118.

⁵⁰ Lidman, 1952, s.201–202.

⁵¹ Dödsruna över Sam Lidman, Vestmanlands läns tidning, 25 september 1897

⁵² Drakenberg, 1962, s. 50

⁵³ Lidman, 1937, s. 41-42

⁵⁴ Lidman, 1937, s. 41.

⁵⁵ Nolin, 1999. s. 177.

anläggande av parker var en naturlig följd av att människan nått en viss bildnings- eller kulturgrad⁵⁶.

Genom en notering i levnadsbeskrivelsen vet vi att han 1879 "slutanordnat Djäknebergsparken" och kommenterar "varigenom allmänheten torde hava gottgjorts för det allmännas utgifter på min trettiofemåriga offentliga verksamhet".⁵⁷ Året innan fick han för första gången ett anslag från Västerås stad på 500 kronor till underhåll av anläggningarna och planteringarna och 1882 övertar staden det ekonomiska ansvaret för Djäkneberget.⁵⁸ Lidman var inte bosatt i Västerås vid denna tid men var ändå involverad i parkens ärenden och hans engagemang fortsatte outtröttligt. Stadsfullmäktige i Västerås tillförsäkrade honom 1888 "ett visst direktorat" över Djäkneberget trots att han bodde på annan ort.⁵⁹ Erkännandet där man framhöll "kapten Lidmans förtjänster om den storartade anläggningen samt betonade den hänsynsfullhet och det tillmötesgående, som parkens skapare alltid borde kunna påräkna"⁶⁰ blev kanhända en sporre till att han under året 1889, då han åter bodde i Västerås, "putsade Djäkneberget"⁶¹. Vad det i detalj innebar framgår inte.

Åren 1892-95 är Lidman tillbaka en sista period i Västerås. Enligt levnadsteckningen "monumenterade" han berget under dessa år. Nolin har tolkat det som att de flesta monumenten kom till då vilket hon anser överensstämmer med inskriptionerna.⁶² I Sam Lidmans samling på stadsarkivet, finns verifikationer och belägg för att 176 inskriptioner utfördes under åren 1892-1894.⁶³ Självfallet kan fler inskriptioner ha utförts än vad det finns belägg för i arkivet men tolkningen förefaller trolig och säkert är att Sam Lidman verkligen besöglade eller monumenterade sitt livsverk som helhet dessa år.

Figur 7 & 8. Monumenten nummer 61 och 302. Foto: Tobias Mårud.

⁵⁶ Nolin, 1999, s. 177.

⁵⁷ Lidman, 1937, s. 42.

⁵⁸ Boman, 1987, s. 20, 116.

⁵⁹ Boman, 1987, s. 89.

⁶⁰ Boman, 1987, s. 20.

⁶¹ Lidman, 1937, s. 42.

⁶² Nolin, 1999, s. 177-178.

⁶³ Västerås Stadsarkiv, Sam Lidmans samling, Vol. 1, Handlingar (verifikationer m.m.), 1886-1895.

Sedan 1983 står Sam Lidman själv som monument i form av en 100 kg tung bronsskulptur av skulptören KG Bejemark. Skulpturen är placerad i parkens södra del, vid entrén från Kristinagatan, och står framför sten 231 vilken flyttades 1983 från norra delen av parken.⁶⁴

Figur 9. Sam Lidmans staty vid den lilla torg bildningen norr om Kristinavägen. Foto: Tobias Mårud.

Användning och betydelse historiskt

Sam Lidmans visioner om att parken skulle bli en promenadplats och ett ställe för folknöjen och utflykter har förverkligats. Den har varit och är fortfarande en central samlingsplats för en rad aktiviteter, den har haft en mängd olika funktioner och fyllt många behov. Det är en egendomlig skapelse och anses fortfarande idag som en sevärdhet av många Västeråsbor, precis som den gjorde vid sin tillkomst. Ett par exempel får belysa bredden av dess användning och betydelse både förr och idag.

Flera nationella högtider och folkfester har länge firats på Djäkneberget och dragit stor publik. Valborgsmässoafton firades, som nämnts ovan, så tidigt som på 1700-talet av eleverna vid stadens gymnasium, de så kallade djäknarna. Traditionen att tända Valborgsmässoeldar på berget upphörde visserligen som sagt på 1830-talet efter att två djäknar omkommit vid tillverkningen av fyrverkeripjäser, men återupptogs sedan i början av 1900-talet.⁶⁵ Den flera hundra år gamla traditionen lever fortfarande kvar idag även om det nu finns Valborgsmässoeldar på flera platser i staden.

---

⁶⁴ Vlt 15 maj 1993; Boman, 1987, s. 67.

⁶⁵ Vlt, 30 april 1962

Ett högtidlighållande av Svenska flaggans dag, nu Sveriges nationaldag, har också lång tradition på Djäkneberget. Programmet 2013 utlovade både traditioner och nyare inslag. Bland annat delades ett nyinstiftat ungdomsstipendium ut för första gången.⁶⁶ Speciellt uppmärksammat var nationaldagen 1990 då kung Carl XVI Gustaf och drottning Silvia deltog i firandet och man räknar med att 20 000 människor hade samlats på Djäkneberget.⁶⁷ Många kungligheter har för övrigt genom åren besökt Djäkneberget och signerat stenar vilket indikerar den betydelse man tillskrivit platsen.

På *Slätten* firades redan på 1860- och 1870-talen midsommarafton med midsommarstång, musik och dans. En tragisk olycka inträffade ett år i samband med att man reste stängen. Den tog överbalansen och föll rakt på en liten flicka som omkom. Lidman, som inte var närvarande vid olyckan, lär ha tagit mycket illa vid sig. Han upplät den gravplats på en kyrkogård i Västerås som han enligt Ahlm ursprungligen avsatt för sig själv åt flickan. Efter olyckan restes, efter Lidmans önskan, ingen midsommarstång på många år och platsen för olyckan märktes ut med en sten med ett inristat kors.⁶⁸ Stenen finns inte längre kvar. En lång kontinuitet av midsommarfirande på berget visar på värdet av traditionen för Västeråsbor.

En årlig tilldragelse av annan karaktär är när studenterna samlas på Djäkneberget för att fira skolavslutningen. Kritik och diskussioner brukar framföras angående nivån på alkoholkonsumtionen hos vissa studenter. I pressklipp från 1990-talet diskuteras också ungdomars hasch- och alkoholmissbruk som förekommit på berget.⁶⁹ Att alkoholintag, trots att det inte är tillåtet på berget, inte är något nytt framkommer i en intervju med den chef som startade fågelanläggningen 1945. Enligt honom var området innan anläggningen "inte en plats för vanliga, hyggliga människor" utan där "drällde halvfulla, ljusskygga individer på hela området".

Djäkneberget har använts som samlingsplats för en del politiska manifestationer. Bland annat hölls det första socialismötet i Västerås på pingstdagen 1889, strax utanför det egentliga Djäknebergets område, vid nuvarande Lustigkullagatan. Det har också använts för religiösa sammankomster som friluftsgudstjänster. År 1927 firade man 400-årsminnet av Västerås riksdag och i samband med det uppfördes ett krönikespel på en för tillfället uppbyggd scen på norra sidan av Slätten. Friluftsteater förefaller dock till största delen ha spelats på Vallby.⁷⁰

Allt sedan djäkna hade sina gymnastikövningar på berget har platsen använts för lek, rekreation, friluftsliv och olika idrottsaktiviteter. På *Helgonabacken* eller *Slätten* har allt från spontana bollspel till organiserade evenemang ägt rum. I september 1900 annonserade Västerås Idrottsförening att den "afslutar säsongen med en fotbollstäflan å planen på

---

⁶⁶ <http://www.vasteras.se/kulturfrid/Sidor/nationaldagsfirandepadjaknebergetpuff1.aspx>

<http://www.vasteras.se/kulturfrid/stipendierfonder/Sidor/ungtkulturpris.aspx> (Hämtat 2013-12-12).

⁶⁷ Vlt 7 juni 1990.

⁶⁸ Ahlm, 1900, s. 35.

⁶⁹ Vlt, 25 maj 1993.

⁷⁰ Boman, 1987, s. 11.

Djäkneberget”, vilken lär ha varit det första evenemanget i sitt slag i staden.⁷¹ I början av 1900-talet hade flera mindre idrottsklubbar träning och tävlingar i fotboll och allmän idrott på *Slätten*. Allt idrottsutövande sågs dock inte som odelat positivt. Den 10 augusti 1921 överlämnades en resolution till stadsfullmäktige om att anta ordningsföreskrifter. Dels föreslog man att förbjuda alla idrottsutövningar på Djäknebergsslätten och dels att förbjuda all bil- och motorcykeltrafik på hela berget. Man hävdade att ”de å Djäkneberget bedrivna idrottsutövningarna såsom bäsball, diskus och spjutkastning m.m. inverkar störande på det lugn och den trevnad som eljest här är tillfinnandes”.⁷² En provisorisk idrottsplats invigdes 1911 på Herrgårdet men först 1931 stod Arosvallen klar.⁷³ Man kan förmoda att de mer organiserade idrottsaktiviteterna på Djäkneberget avtog då. Minigolfbanan har funnits i många decennier och sommaren 1980 invigdes Västerås första frisbeebana med 9 korgar.⁷⁴ Den fanns kvar till mitten av 2000-talet.

Sam Lidmans andra syfte med monumenten, att väcka till eftertanke och påminna om viktiga händelser och personer, uppnåddes säkert vid parkens tillkomst. Av samtiden hyllades Lidman för sitt verk bland annat genom flera dikter.⁷⁵ Idag har det ursprungliga syftet till stor del gått förlorat. De många inskriptionerna ses av de flesta besökare idag som kuriositeter mer än moraliskt inspirerande. Inte desto mindre ger oss inskriptionerna en inblick i dåtidens, framför allt i Lidmans, historiesyn och är intressanta och värdefulla ur andra perspektiv idag. Nationalromantiska idéströmningar och ett storsvenskt perspektiv avspeglas i många av inskriptionerna och blir till ett unikt samtidsdokument.

Användning och betydelse idag

För att komplettera informationen från press och litteratur och för att få några samtidsröster, mejlade vi ut en enkel enkät till 160 personer varav 23 svarade. De flesta av dessa personer finns i KMs närhet eller är kulturhistoriskt intresserade vilket eventuellt har gett en annorlunda typ av svar än om man frågat personer ur andra sammanhang. Undersökningen är alltså inte statistiskt representativ för Västerås invånare utan får snarare anses som exempel på hur en handfull enskilda personer upplever och använder Djäkneberget idag.

Vi strävade efter att hålla frågorna så öppna som möjligt och mejlade ut följande frågor:

- Hur ser du på betydelsen av Djäkneberget för Västerås och dess innevånare
- Vad anser du är speciellt med Djäkneberget
- Har du några specifika minnen, upplevelser från Djäkneberget
- Hur nyttjar du parken, vad har du för relation till den

Flera olika aspekter av Djäknebergets betydelse framkommer i enkäten. Den mest frekventa och uttalade är betydelsen av platsen som en sorts grön fristad eller tillflyktsort. Ordet oas används oftast av de svarande. Man uttrycker sig även i termer som andrum,

---

⁷¹ Drakenberg 1962, s 344 f

⁷² Västerås stadsarkiv, *Stadsfullmäktiges i Västerås. Protokoll och handlingar 1921 §169, handlingar N:o 32*

⁷³ Drakenberg, 1962, s 344-345.

⁷⁴ Pressklipp, Vlt, 12 juli 1980

⁷⁵ Pressklipp, Vlt, 24 aug 1979.

återhämtningsplats, lunga, en plats för lugn och replipunkt. Betydelsen som ett centralt strövområde och rekreationsområde poängteras och en svarande skriver *"... vi uppfattar inte Djäkneberget som park utan som friluftsområde för fest och umgänge"*. Det är en intressant kommentar. En park promenerar man ofta igenom, på väg någon annanstans. Djäkneberget upplevs annorlunda. Hit går man för att promenera, Djäkneberget är målet i sig. Närheten till staden och den vackra utsikten från berget uppfattas också som mycket betydelsefullt. Flera personer poängterar att den är till för alla och att det är en plats man gärna vill visa för besökare. En person minns *"för en billös familj var Djäkneberget bra för cykelutflykter"*.

Parken som kulturhistoria är en andra aspekt som framhålls och att den *"har en historisk förankring som många västeråsare känner till"*. Lidmans skapelse med stenarna och dess inskriptioner, *"de galna ristningarna som gårdagens klotter eller graffiti"*, anses både betydelsefull och speciell men även platsens tidigare historia med djäkarna som gett platsen dess namn understryks. Någon föreslår att de bör uppmärksammas *"kanske en staty av en djäkne?"*

I enkätsvaren framgår att det är just kombinationen av natur, kultur och aktiviteter inom ett och samma område som man uppfattar som det speciella. *"Det är en mycket annorlunda plats – inte bara en park med soffor. Sam Lidmans stenar med inskriptioner är intressanta att gå runt och titta på. Det bjuder även på mat, natur, groddamm, minigolf, vacker utsikt och lugn, ro och harmoni"*.

Förutom minnen av olika högtider man firat på berget, är det flera som nämner att de speciellt kommer ihåg påfåglarna och de andra fåglarna i bur som inte längre finns kvar. *"Champagnefrukost innan studenten"*, *"många fester"* och *"nyårsraketer"* är andra personliga minnen.

I vardagen använder de allra flesta Djäkneberget för olika former av rekreation. Framför allt promenerar man och njuter av utsikten, ibland äter man på restaurangen eller har picknick. Man använder parken som mötes- och umgängesplats, spelar bangolf och besöker dammen. Någon av de svarande hade nyligen haft en vigsel där vilket visar på att platsen inte bara används för nationella högtider utan även privata.

En viss kritik kommer fram där flera av de svarande kommenterar bristen av underhåll *"... synnerligen originella sten inristningarna av Sam! (Bör ifyllas!!)"* och framhåller en önskan om att parken ska få nytt liv. En svarande skriver *"Västerås Stad har kanske inte helt försummat detta värdefulla kulturarv, men det har inte heller tagits tillvara på ett vettigt sätt"*. Andra påpekar att det är dåligt skyltat och att platsen inte är tillräckligt känd eller utnyttjad *"Det är en unik tillgång som borde kunna göras mer känd och ha bättre vägvisning, såväl för gående, cyklist, bilister och bussresenärer"* och *"Den är värd att både bevara och på något sätt göra lite mer besökt/tillgänglig..."*.

Folkligt stöd för att bevara och mot att förändra och modernisera framgår både i enkäten och i pressklipp och radio genom åren. Opinionsyttringar mot bebyggelse på eller invid berget har funnits under lång tid. I september 1992 bildades föreningen Djäknebergets

vänner. Anledning var att man protesterade mot planer på att bebygga berget.⁷⁶ Sådana röster finns också med i enkätsvaren "Om den förtätas skulle stadens människor bli vansinnigt arga".

Djäknebergets vänner protesterade även mot stadens planer på att tillåta att vattentornet byggdes om till bostäder. I ett inslag i P4 Västmanland den 26 augusti 2004 överlämnar Eilif Petersén 11 900 insamlade namnunderskrifter till landshövding Mats Svegfors för att få det gamla vattentornet byggnadsminnesförklarat.⁷⁷

Det verkar vara tydligt att invånarna i Västerås värnar om att Djäkneberget ska bevaras som den gröna oas som många av enkätdeltagarna beskriver den som. Däremot anser många att det borde skötas bättre, men utan att moderniseras eller förändras i stort.

Monument

Vid utformningen av Djäkneberget spelade monumenten och inskriptionerna en avgörande roll. De vitt skilda minnesmärkena och inskriptionerna ger parken dess speciella karaktär. Här finns närmare 500 stenar med över 700 inskriptioner, ursprungligen fanns ännu fler. De tillkom mellan åren 1862 och 1895, alla efter Sam Lidmans huvud. Arbetet utfördes av fyra stenhuggare, Lars Bergström, Anders Boberg, Oskar Gunnstedt och Peder Jakobsson som alla förevigats genom att själva fått sina namn inhuggna på berget⁷⁸. Monumenten eller minnesmärkena utgörs av resta stenar, obelisker, stenbänkar, stensbord och stenkuber, men även jordfasta stenar och berghällar har använts för inskriptionerna. Insikriptionerna är författade på 12 olika språk förutom svenskan. Utöver dessa finns även runor och notskrift.

Figur 10 & 11. Monumenten nummer 88 och 363. Foto: Tobias Mårud.

Ett tydligt tema är svårt att utläsa, inskriptionerna består av sentenser, bibeltexter och fristående ord som berör personer och händelser av betydelse för såväl Västerås som Sverige och omvärlden. I bilaga 1 till den kommunala utredningen om Djäkneberget från 1971 har en kategorisering av inskriptionerna gjorts med följande fördelning: Etik och estetik, patriotism och heroism, övernationella stämningar, lokalpatriotism, galanteri, släkt. Samtliga ämnen bryts även ned i underrubriker. Även om det är svårt att urskilja ett tydligt tema för

⁷⁶ Pressklipp, Vlt, 16 sep 1992

⁷⁷ <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=112&artikel=462729> (Hämtat 2014-11-12)

⁷⁸ Boman 1989, s 12 f.

inskriptionerna så är ändå det övergripande intrycket att det moraliska budskapet är tydligt, utan tvekan ville Sam Lidman att minnesmärkena skulle bidra till ungdomens moraliska fostran.

Den förhållandevis rikliga förekomsten av minnesmärken över kvinnor är unik för svenska förhållanden, vanligtvis var offentliga monument förbehållna män. På berget restes även små paviljonger och utkikspplatser benämnda holkar, fluster eller tempel. Fyra av dessa med namn efter svenska drottningar och prinsessor; Ulrika Eleonora d.ä., Lovisa av Oranien, Carola Vasa och Viktoria av Baden.

Vid en inventering som utfördes 1966, som en del av nämnda kommunala utredning, konstaterades att 20 av de inskriptioner som redovisas av Lars Wilhelm Ahlm år 1900 saknades. Under 1970-talet försvann ytterligare en inskription och vid genomgången i och med detta arbete har ytterligare fem ristningar inte gått att lokalisera. Av dessa fem kan tre möjligen vara in situ men inte gått att lokalisera på grund av att de vid tillfället varit täckta med mossa och/eller löv.

Av de 21 ristningar som saknades vid utgivningen av den reviderade andra upplagan av Åke Bomans bok "Djäkneberget i Västerås och Sam Lidman" år 1989 hade sexton av ristningarna funnits på stenbänkar, en på "sten på sten", en på rest sten, två på jordfasta stenar och en på berghäll. Vidare så har åtminstone 20 stenar flyttats sedan 1989 (nr 99, 104, 109, 137, 147, 190, 192, 203, 204, 206, 227, 231, 255, 322, 414, 421, 433, 434, 448B, 486 och 500). Av de fem som saknas vid årets genomgång hade två av ristningarna funnits på stenbänkar (nummer 169 och 196 i Åke Bomans förteckning), en på stenblock (nr 390), en på jordfast sten (nr 243) och en på berghäll (nr 95). Flera av de saknade ristningarna har försvunnit i och med förändringar i parken, andra har av samma skäl flyttats. För att inte ytterligare negativt påverka Sam Lidmans verk är det viktigt att poängtera att eventuella framtida förändringar eller tillägg i parken inte påverkar monumenten eller inskriptionerna.

Stigar

Dragningen av stigar och vägar har inte ändrats i särskilt stor utsträckning sedan Åke Bomans karta uppfördes. Kring Helgonbacken, eller Slätten, har dock vissa förändringar skett, Breidavägen har rätats ut och i området mellan minigolfbanan och den nya dansbanan har stigarna påverkats. I samband med restaurangens tillkomst på 1990-talet har Helgonavägen breddats.

Många stigar är kraftigt övervuxna men de flesta går ändå att följa. Alla stigar är antingen stensatta eller markerade med glest liggande stenar. Stenarna är dock i allmänhet helt övervuxna och troligen försvunna på flera håll. Utöver den påverkan som nämnda nybebyggelse har orsakat kunde fem stigar eller avsnitt av stigar inte uttydas.

Dessa är:

- Norra delen av "Saimastigen".
- Stigen mellan 251 och Långsynavägen, vid 248.
- Stigen mellan 284 och Långsynavägen, vid 285.
- Stigen mellan 237 och Långsynavägen, mellan 234 och 235.
- Stigen mellan Skaldestigen/Skandiavägen och 237 fram till stigen mellan 223 och 240.

Platsbildningar

Mötesplatser

Av de arton stycken sittgrupper som finns markerade på Ahlms karta från 1900 finns sexton kvar på Bomans karta från 1989. Samtliga av dessa är ännu bevarade, i flera fall är de dock i delvis dåligt skick. Framför allt har stensbordet i många fall vandaliserats eller på annat sätt skadats eller förstörts.

Figur 12 & 13. *Sittgrupperna S:ta Birgittas bord och S:t Eriks grotta. Foto: Tobias Mårud.*

Utöver de i form av sittgrupper planerade mötesplatserna finns ytterligare naturliga mötesplatser så som öppna platser som kringgärdas av monument, stenar och bänkar eller stigmorsningar som t.ex. Ladogastigen/Kungsstigen och Långsynavägen/Stjärnestigen, eller senare skapade mötesplatser som lekplatsen, dansbanan, minigolfbanan och restaurangen.

Tempel, fluster och holkar

Av holkar, tempel och fluster finns samtliga kvar som redovisas av Boman. År 1900 fanns enligt Ahlm sju holkar och två fluster, enligt Boman fanns dock sex holkar och två fluster. Detta kan troligen förklaras av att Ahlm kallar Concordiatemplet såväl tempel som holk. Det bör poängteras att Concordiatemplet till sin uppbyggnad är identisk med en holk. Borträknat Concordia finns sex tempel, samma antal som redovisas av såväl Ahlm som Boman.

Figur 14 & 15. Lovisatemplet och Himlabålk. Foto: Tobias Mårud.

Dammar

Sedan Bomans karta är dammsystemet till synes oförändrat. Vissa förändringar ser ut att ha skett i miljön kring dammarna gällande planering av växtlighet och spångar m.m. Betydande förändringar har dock skett sedan år 1900. Dels så har den södra dammen försvunnit och den norra dammen har byggts ut till ett system med tre sammanlänkade dammar samt en större groddamm i det område som ursprungligen låg väster om parken.

Figur 16 & 17. Del av "Norra dammens" omgestaltade system, sett från söder mot Sirinustemplet. Dagens groddamm, belägen väster om det som var den ursprungliga parken. Foto: Tobias Mårud.

Byggnader

Tempel, fluster och holkar

Sam Lidman lät uppföra 14 små paviljonger med eller utan tak, vilka han benämnde holkar, fluster eller tempel. De uppfördes i sten eller trä. Träkonstruktionerna hade smäckra dimensioner och de takbärande stolparna var antingen runda eller av fyrkantsvirke med dekorativa fasningar av stolparnas hörn. Flera av taken hade falsade plåttak. Utifrån studier av äldre fotografier förekommer även olika dekorationer i form av t ex takfotslist eller taknocksdekoration. Idag finns knappast något kvar av de ursprungliga träkonstruktionerna. Virket i dagens paviljonger är regler av standard dimensioner, 4 tum 4:a och 2 tum 4:a och generellt sett grövre jämfört med tidigare utförande. Samtliga tak är belagda med papp och tidstypisk dekor är bortrationaliserad. Den kommunala förvaltningen är tydlig i paviljongernas utformning. I en artikel i Vlt från 1994 nämns att lusthusen rustats under

senare år.⁷⁹ I övrigt saknas uppgifter på när underhållsarbeten genomförts men det troliga är att det skett löpande under årens lopp.

Figur 18 & 19: Viktoriaholken. Foto till vänster ur Västmanlands läns museums arkiv, troligen taget kring sekelskiftet 1900. På bilden syns att de takbärande stolparnas övre del är rundade och de nedre delarna är fyrkantsvirke med fasade hörn. Taket är belagt med falsad plåt och har en dekorativ takfotslist. En jämförelse med Viktoriaholken i dag visar att stolparna är av enkelt fyrkantsvirke, de kryssmonterade reglarna i bröstningen har kraftigare dimensioner än tidigare, takfotslisten saknas och taket är belagt med papp.

Figur 20 & 21: Siriustemplet. Foto till vänster ur Västmanlands läns museums arkiv, troligen taget kring sekelskiftet 1900. På bilden syns att de takbärande stolparna är av rundvirke. Det pappklädda taket kröns av en taknocksddekoration. Siriustemplet idag har ett standardiserat utförande med stolpar av 4:a tum 4:a och taknocksddekorationen saknas.

---

⁷⁹ Vlt 19 april 1994.

Figur 22 & 23: Mälarbolken. Foto till vänster ur Västmanlands läns museums arkiv, troligen taget kring sekelskiftet 1900. På bilden syns att bröstningen är utförd som en spalje. Mälarbolken idag har ett standardiserat utförande av vitmålade stolpar och regler.

Serveringar

Den 29 mars 1900 beslöt Stadsfullmäktige i Västerås att meddela konditorn J.H. Bergman tillstånd att från en uppförd paviljong mot betalning servera allmänheten kaffe, kolsyrade drycker och konditorivaror. I Vlt onsdagen 23 Maj 1900 annonserades om öppnandet av servering i en nyuppförd kiosk "å det natursköna Djekneberget".⁸⁰ Bergman bedrev rörelsen fram till sin bortgång, därefter skötte Bergmans fru serveringen.⁸¹ Byggnaden är inritad på kartan i Ahlms bok från 1900.⁸² Någon servering innan år 1900 är inte känd annat än för ölförsäljning. Det förekom bland annat i samband med skarpskyttarnas exercisövningar på berget. De hade då ett stånd i sydöstra hörnet av slätten för ölförsäljning.⁸³ En annons i Vlt 7 juli 1880, undertecknad Sam Lidman, informerar om att "Ölförsäljning å Djekneberget" endast får äga rum mellan klockan 5 och 10 på eftermiddagarna.⁸⁴

Figur 24. Annon i Västmanlands läns tidning, 7 juli 1880, mikrofilm, Stadsbiblioteket Västerås.

I Stadsfullmäktiges protokoll och handlingar från 1937 finns beslut om uppförande av en ny serveringspaviljong. I beslutet beskrivs att den befintliga paviljongen från 1900 inte har förändrats sedan uppförandet. Den ansågs vara bristfällig, omodern och inte svara mot moderna krav. Därav fattades beslut om att uppföra en ny serveringspaviljong. Västerås stad,

⁸⁰ Vlt 14/5 1971.

⁸¹ Västerås stadsarkiv. Stadsfullmäktiges i Västerås protokoll och handlingar 1937 §127, handlingar N:o 92.

⁸² Ahlm 1900.

⁸³ Vlt 14 maj 1971. VLM topografiska arkiv. Vlt 1831-1930.

⁸⁴ Västmanlands läns tidning, 7 juli 1880, mikrofilm, Stadsbiblioteket Västerås.

som ägare till marken, ordnade och bekostade uppförandet. Den nya paviljongen uppfördes på bergspartiet sydost om Djäknebergsslätten⁸⁵ i stället för sitt nuvarande läge i närheten av den plats där dansbanan står idag.

Figur 25. Bilden visar konditor Bergmans paviljong från år 1900. Källa: VLM.

I Västerås stadsarkiv finns byggnadsritningar bevarade från uppförandet 1938. Arkitekten var Lars Arborelius. Ritningar finns även från 1958 då uteserveringsdelen byggdes till. De ritningarna är upprättade av Stadsarkitektkontoret.⁸⁶ Under slutet av 1980-talet eldhärjades serveringen vid flera tillfällen.

Förslag på uppförandet av en ny restaurang på Djäkneberget, som först framfördes på 1960-talets mitt, fick ny fart i början av 1990-talet. En arkitekttävling utlystes 1994 som vanns av Bjurström & Brodin Arkitekter AB i Stockholm. Rivningen av den befintliga serveringen för uppförandet av den nya restaurangen orsakade mycket protester och skrivelser i lokaltidningen. 1995-1996 uppfördes den nya restaurangen som i sitt formspråk avser att likna en paviljong och därigenom anknyta till miljön på Djäkneberget. Den nya byggnaden placerades i stort sett på platsen för den tidigare restaurangen. En lös sten med inskription flyttades.⁸⁷

---

⁸⁵ Västerås stadsarkiv. Stadsfullmäktiges i Västerås protokoll och handlingar 1937 §127, handlingar N:o 92.

⁸⁶ Västerås stadsarkiv. Stadsäga nr 3594. 34333 och 34334. Fasader, planer och sektion 1938. 34332. Tillbyggnad av servering. Plan, fasader och sektion 1958.

⁸⁷ Ändring av detaljplan för del av Djäkneberget, ny restaurang m.m. Västerås. Dp 1288. 25 oktober 1995.

Figur 26. Den nya restaurangen som uppfördes 1995-1996. Foto: Tobias Mårud.

Golfstugan

I en artikel i Vlt från 11 juni 1954 finns fotografi och redogörelse för hur Parkförvaltningen uppför en timmerstuga i vinkel. Det är återanvänt timmer från en äldre riven byggnad men det är oklart var den byggnaden tidigare stått. På Djäkneberget iordningställs byggnaden med lekstuga och toaletter för barnverksamheten på berget. Den inrymdes också med kiosk samt redskaps- och personalrum. Byggnaden var även tänkt att fungera som värmestuga under vintern för skidåkare.⁸⁸ Byggnaden används så småningom även som golfstuga.⁸⁹ I dag kan byggnaden beskrivas som att den är uppförd i en våning i timmer med utknutar. Under en del av byggnaden finns en källare. Fasaderna är målade i rött med svarta knutar, troligen oljefärg. Även dörr- och fönsteromfattningar samt vindskivor är svartmålade. Dörrar och fönsterluckor är målade i brun oljefärg. Sadeltaket är belagt med enkupigt lertegel.

Redskapsbod och dansbana

År 1926 skall en redskapsbod som även inrymde avträde ha uppförts.⁹⁰ Var den placerades nämns inte men i Djäknebergskommitténs utredning från 1971 beskrivs två byggnader, ett litet timmerhus och en barackliknande byggnad, som bland annat fungerade som redskapsbod. Boden som nämns 1926 kan ev. ha varit den barackliknande byggnaden. Båda byggnaderna stod intill muren öster om Djäknebergsgatan. Timmerhuset var anslutet till en fågelbur och det föreslogs flyttas till norra delen av området för att komma mer till sin rätt.

---

⁸⁸ VLT 11-6-54 ”Raststuga på Djäkneberget”.

⁸⁹ Västmanlands läns museum, pressklipparkiv. Vlt 90-tal ”Bergets historia under 40 år”.

⁹⁰ Stadsfullmäktiges i Västerås protokoll och handlingar 1926 §194, handlingar N:o 75.

Den barackliknande byggnaden stod inom ett område som avsågs bli parkeringsplats och av den anledningen ville man flytta byggnaden till vattentornsområdet. På kartan i Bomans bok från 1973 har timmerbyggnaden flyttats norrut medan den andra byggnaden fortfarande stod kvar. Timmerbyggnadens tak var tidigare belagt med torv och hade småspröjsat fönster, idag är taket belagt med papp och fönstret igensatt med plywoodskiva. Där byggnaden står idag är den uppförd i en våning i timmer med utknutar över en stengrund. Fasaderna är målade i röd slamfärg. Dörr- och fönsteromfattningar, dörr samt vindskivor är målade i svart oljefärg.

Figur 27. Redskapsboden står numera strax söder om dammsystemet. Foto: Tobias Mårud.

Figur 28. Dansbanan är belägen vid Slättens södra ände. Foto: Tobias Mårud.

När en dansbana först uppfördes framgår inte av arkivhandlingar eller litteraturen. En uppgift om att dansbanan byggdes om och att Onsdagsdans börjar anordnas finns från 1980.⁹¹

Bergrum

Den 15 september 1939, två veckor efter andra världskrigets utbrott, fattades ett snabbt beslut i Västerås stadsfullmäktige om sprängning för att bygga ett luftskyddsrum i Djäkneberget.⁹² I Stadsarkivets handlingar finns ritningar över anläggningen som är daterade 23 januari 1940. Anläggningen rubriceras då som Luftskyddsrum. Ombyggnadsritningar daterade 28 och 31 mars 1944 rubricerar anläggningen som Luftskyddscentral.

I en skrivelse som görs i samband med en ombyggnation 1 februari 1956 skrivs att bergrummet tidigare har använts som ledningscentral för civilförsvaret i Västerås samt som militärt förråd. En ytberäkning av bergrummet anger att det uppgår till 225 m². Vid ombyggnationen 1956 skall utrymmet enligt Civilförsvarsstyrelsens ålägganden omändras till gruppstation med utrymmen för förläggning av sammanlagt 121 personer aktiv personal tillhörande ordningstjänst, gasskyddspersonal och samaritertjänst. I samband med ombyggnationen förbättrades anläggningens stötvågsskydd vid entréer och ventilationsöppningar. Lokalerna anpassades för utbildning och övning av personal och de utrymmen som erfordrades var korridorstrymmen, reception och chefsrum, samlingsrum och matsal, kök, sovrum med plats för 60 sovplatser för manlig personal, sovrum med plats för 10 sovplatser för kvinnlig personal, tvättrum och wc för män samt toaletterum med wc och tvättställ för kvinnor.⁹³

I ett reportage i Vlt från 1980-talet skrivs att när kriget var över började man planera för en ny ledningscentral. Djäknebergslokalerna var för trånga och energikrävande p.g.a. den höga luftfuktigheten. I början av 1950-talet skall Djäknebergets bergrum utdömts och ledningscentralen flyttat. Lokalerna skall sedan stått tomma i ca 10 år.⁹⁴ Om ombyggnationen genomfördes efter handlingarna 1956 eller om verksamheten flyttades till andra lokaler har inte undersökts vidare inom denna studie. I Vlt's reportage beskrivs hur FRO - Frivilliga Radioorganisationen, del av den frivilliga försvarsorganisationen, fick lov av kommunen att flytta in med sin verksamhet i början av 1960-talet. FRO bedrev utbildning och träning i sambandstjänst, telegrafi och radiotelefoni. Vid övertagandet fanns gammal militär utrustning kvar, bland annat radioutrustning för flygspaning under andra världskriget. FRO inredde bergrummet till sin klubblokal.⁹⁵

---

⁹¹ Västmanlands läns museum, pressklipp. Vlt 90-tal "Bergets historia under 40 år".

⁹² Västmanlands läns museum, pressklipp. Vlt 1980-tal. "...men vad händer inne i berget..." av Ann-Christine Eriksson.

⁹³ Västerås stadsarkiv. Fastighetskontoret. Övriga objekt. Djäkneberget Bergrumsanläggning. F15 e:133.

⁹⁴ Västmanlands läns museum, pressklipp. Vlt 1980-tal. "...men vad händer inne i berget..." av Ann-Christine Eriksson.

⁹⁵ Ibid.

Västerås uppfördes på Djäkneberget där den tjänstgjorde som redskapsbod i ett tiotal år innan den återigen flyttas och uppförs i stadskvarteret på Vallby år 1926.¹⁰¹

5. Kulturhistorisk analys

Tidigare kulturhistoriska bedömningar

I bevarandeprogram för Västerås stadsbebyggelse från 1985 är Djäkneberget klassat som "Miljöhänsynsområde". Området bedömdes ha kvar sin ursprungliga karaktär och skulle formellt hanteras som mycket värdefullt enligt PBL 3:12. Området fick inte förvanskas och den tidstypiska karaktären skulle bevaras liksom områdets egenart.

Även i "Västeråsbygden, ett program för kulturminnesvård" från 1987 är Djäkneberget markerat som "Miljöhänsynsområde".

I den tidigare "Översiktsplan förutvecklingen av Västerås tätort, ÖP54, från 2004 är Djäkneberget klassat som Mycket värdefullt område och ska som sådant utvecklas och bevaras. Parken ses som ett kulturarv som präglar staden. Området anses ha avgörande betydelse för stadens gröna struktur och får inte tas i anspråk för exploatering eller annan verksamhet som kan påverka eller försvåra dess utveckling. Området ingår i Svartådalen som klassats som kärnområde för biologisk mångfald och utgör en av de viktigaste spridningsvägarna, "gröna fingrarna" in i stadsbygden från omgivande landskap. Områdets natur-, kulturvårds- och sociala värden ska bevaras och utvecklas. Endast sådana anläggningar eller andra anordningar som är förenliga med områdenas bevarande och utveckling ska tillåtas. Utöver det så ses parken även som en plats med symbolvärde och en utblickspunkt och som sådan extra viktigt att slå vakt om.

I den pågående revideringen av riksintresseområde U24, Västerås stad, är Djäkneberget föreslaget att ingå. Djäkneberget finns även registrerat i FMIS; RAÄ Västerås 246:1 där det är bedömt som "övrig kulturhistorisk lämning".

Regionalt och nationellt perspektiv

I den nuvarande översiktsplanen för Västerås stad, Västerås Översiktsplan 2026, som antogs 2012-12-06, är Djäkneberget klassat som mycket värdefullt grönområde. Vad gäller riktlinjer för dessa områden ska "Grönstrukturplan för Västerås tätort" från 2004 tillämpas. Djäkneparken är markerad som parkmark i gällande detaljplan. De detaljplaner som rör det aktuella området är: DP 27 upprättad 1938-39, DP 375 upprättad 1965, DP 389 upprättad 1966, DP 655 upprättad 1972, DP 929 upprättad 1987 och DP 1288 upprättad 1996. I detaljplan 1288, från 1996, gällande ny restaurang m.m. på Djäkneberget, är inskriptionerna inom detaljplanen försedda med beteckning q och skall enligt planbestämmelserna bevaras och får inte skadas.

---

¹⁰¹ Drakenberg, 1962, s 344.

Liknande anläggningar regionalt

Djäkneberget saknar motstycke i såväl Västerås som i övriga Västmanland. I Västerås finns dock två offentliga parker som är samtida med Djäkneberget men dessa har en annan tanke bakom utformningen, är av en annan skala och med ett helt annat uttryck.

Liknande anläggningar nationellt

Djäknebergets utformning hade som målsättning att skapa en så naturlig park som möjligt. Denna typ av park kallas omväxlande skogspark, bergspark eller naturpark och har en klarare koppling mellan å ena sidan tänkt funktion och utseende och å andra sidan faktisk utformning än de samtida stadsparkerna. Dessa naturlika parker tillkom normalt under 1890-talet men Djäkneberget bildar tillsammans med Slottsskogsparken i Göteborg och Boulognerskogen i Gävle en enhetlig grupp av föregångare vilka börjar utformas kring 1860 med många förenande drag i gestaltningen. De är större till omfånget än de samtida stadsparkerna och delvis anlagda i ett befintligt skogs- eller naturområde. Parkerna utgörs av större sammanhängande partier och gångarna bildar inte ett lika dominerande inslag som i de andra parkerna, anpassningen till naturen är påtaglig. Träd och buskar är huvudsakligen av svenskt ursprung och blomsterplanteringar anlades endast i begränsad omfattning, på Djäkneberget anlades inga blomsterplanteringar alls.

Vad gäller monumenten och inskriptionerna på Djäkneberget finns inget liknande i någon park i Sverige, inte heller i övriga Norden. Men samma företeelse med inristningar av sentenser, historiska personer och händelser finns på spridda stenar i skogen utanför Torstorp i Grimetons socken i Halland (Grimeton RAÄ 141 m.fl.). Torstorps gård, ca 10 km öster om Varberg, ägdes åren 1874-1899 av riksdagsmannen Alfred Bexell som under 1880-talet och framåt lät ett par stenhuggare utföra ett hundratal stenristningar på stenblock och klipphällar i godsets skogsmarker. "Bexells talande stenar" måste ses som en parallell till Djäknebergets monument, dock kan inte de båda ristningsområdena sägas ha samma målgrupp och publika syfte¹⁰².

Offentliga parker som byggnadsminnen

Det finns ett ganska stort antal byggnadsminnesförklarade parker och trädgårdar i Sverige. De allra flesta är slottsparkar eller slottsträdgårdar, andra utgör på liknande sätt ett en del av ett större sammanhang såsom t.ex. rådhusparkar. Vidare finns några parker som är knutna till institutioner, som universitetens botaniska trädgårdar, samt ett fåtal privata byggnadsminnesförklarade trädgårdar. Även ett antal folkparker finns representerade men dessa är en annan kategori av parker.

De renodlade offentliga parkerna eller trädgårdarna som har byggnadsminnesförklarats är dock få:

- Trädgårdsföreningens park i Göteborg, vilken började anläggas 1842 och som byggnadsminnesförklarades 1992.

---

¹⁰² VLT den 13 november 1980, Jensen, Ronnie 2009, s 11.

- De badande Wännernas botaniska trädgård i Visby som anlades 1855 och byggnadsminnesförklarades 1997.
- Källängsparken i Vimmerby som anlades av Ulla Bodorff i början av 1950-talet och byggnadsminnesförklarades 2010.

Nämnas bör även Promenaderna i Norrköping, de lindplanterade alléerna i gatunätet som blev byggnadsminne 1994. Utöver dessa finns även Ramlösa brunnsplan, som byggnadsminnesförklarades 1973, men som i egentlig mening inte kan sägas vara en renodlad offentlig park.

Kulturhistorisk värdering

Den kulturhistoriska bedömningen bygger på det system som Riksantikvarieämbetet utarbetat. Systemet bygger på olika värdekriterier som är sorterade under dokumentvärden och upplevelsevärden vilka kompletteras med övergripande och förstärkande egenskaper. Resultatet ger en nyanserad och kvalitativ analys av såväl bebyggelse som kulturmiljöer.

- Dokumentvärden är de historiska värden som byggnaden genom sin existens berättar. Dessa historiska egenskaper delas upp i underrubrikerna: *byggnadshistoriskt (här parkhistoriskt), byggnadsteknikhistoriskt, arkitekturhistoriskt, samhällshistoriskt, socialhistoriskt, personhistoriskt samt teknik- och industrihistoriskt värde.*
- Upplevelsevärdena karakteriserar upplevelsen av byggnaden. Dessa kriterier delas upp i: *arkitektoniskt värde, konstnärligt värde, patina, miljöskapande värde, identitetsvärde, kontinuitetsvärde, traditionsvärde och symbolvärde.*
- De övergripande och förstärkande motiven kompletterar värdena. Dessa motiv är *autenticitet* (äkthet och ursprunglighet), *pedagogiskt värde* (tydlighet), *kvalitet* samt *sällsynthet* och *representativitet*.

Dokumentvärden:

Parkhistoriskt värde

Benämningen parkhistoriskt värde ingår inte i Riksantikvarieämbetets system för kulturhistorisk värdering men syns mer lämplig i sammanhanget än byggnadshistoriskt värde, värdegrunderna är dock i stort desamma.

Djäkneberget är en god representant för det parkideal som hade börjat göra sig gällande i Sverige efter mitten av 1800-talet – naturalistiska parker med den nordiska naturen som utgångspunkt. Anläggningen belyser parkidealets utveckling i övergången mellan den tydligt skapade offentliga parken och den naturlika, naturalistiska parken i Sverige. Som sådan är det en av de tidigaste och den ursprungliga utformningen är till stor del intakt. Parken har en medveten utformning, väl anpassad efter förutsättningarna, monumentens placering och med tanke bakom hur besökaren förs dit genom stigarnas skapande av siktlinjer och intresseväckande vyer. Miljön är i stort bevarad och växtlighetens karaktär har mer och mer kommit till sin rätt ju längre tid den fått växa. Vissa förändringar, främst genom tillägg i

rekreationsområdena så som lekplats understryker i nuvarande skala parkområdets grundidé. Sam Lidmans idéer om gestaltningen av parken lyser igenom, det funktionella sammanhanget mellan de olika kvarteren och stigsystemets utformning, dess skapande av siktlinjer, men även det dåtida estetiska idealet är ännu tydligt. Sett endast till parken så är det parkhistoriska värdet mycket högt, lägger man därtill monumenten och inskriptionerna är parken unik inte bara för Sverige utan även åtminstone för Norden. Utformningen av parken är tydligt knuten till monumenten och inskriptionerna, promenaden i parken skulle vara danande för både kropp och själ – för såväl hälsan som moralen. Parken har sålunda ett kulturhistoriskt värde som historiebärare på flera plan men även om det är en historisk anläggning och företeelse är parkens budskap och idé aktuell än idag.

Samhällshistoriskt värde

Skapandet av Djäknebergsparken är ett bra exempel på en tidstypisk satsning på medborgarens vardagliga välfärd och speglar samhällsklimatet vid tiden för anläggandet. Tillkomsten visar även på Västerås anmärkningsvärda framsynthet och vilja att utforma staden för invånarnas välmående. En av grundidéerna med den offentliga parken var att förbättra den fysiska och psykiska hälsan hos framför allt arbetarklassen. Sålunda visar parken på att tanken om människors lika värde var tydligt gällande under en av samhällets mest omvälvande perioder i Sveriges historia. Sam Lidmans inskriptioner ger ytterligare insikt i dåtidens samhällsströmningar, den nationella vurm i nygötisk anda som svepte över landet, viljan till moralisk upprustning, vilket går hand i hand med idén om den offentliga parken, men framförallt att kvinnan lyfts fram i inskriptionerna på monument, stenbänkar och hällar. Att kvinnor på lika villkor gestaltas offentligt var helt nytt, monument och offentlig konst var ett typiskt manligt område där kvinnan möjligen kunde förekomma som ett ideal; en nymf, gudinna eller liknande, men inte som en jämlike. Parken har ett mycket tydligt samhällshistoriskt värde ur såväl nationellt som lokalt perspektiv.

Socialhistoriskt värde

Den offentliga parken är tänkt som en plats för alla medborgare, en plats för rekreation, idrott och välmående. Dess tillkomst bottnar delvis i den sociala misär som bredde ut sig under mitten av 1800-talet och visar på borgerskapets engagemang i tidens liberala reformer såväl som på borgerskapets vilja att skapa en estrad och mötesplats för sig själva.

Personhistoriskt värde

Djäkneberget belyser personligheten hos Sam Lidman, en ur många hänseenden intressant person med ett sällsamt livsöde, som kom att göra avtryck såväl regionalt som nationellt. Parken berättar även om tobaksfabrikör Sundin och hans delaktighet i utformandet av Västerås.

Upplevelsevärden:

Arkitektoniskt värde

Parkens utformning med gångvägar, vegetation och monument, inskriptioner och stenbänkar, som medvetet utnyttjade element i topografin, utgör tillsammans ett värde för den arkitektoniska upplevelsen. Stigsystemets utseende och fysiska konstruktion utgör en viktig del i uppfattningen av parkens utformning.

Konstnärligt värde

Stenarna, inskriptionerna, templen, stigarnas uppbyggnad, planeringen av vegetationen, allt har en konstnärlig tanke bakom sig. Var för sig har de olika elementen kraftigt varierande konstnärliga värden, sett tillsammans utgör de dock en miljö med betydande konstnärligt värde.

Miljöskapande värde

Parken utgör ett betydelsefullt ströv- och rekreationsområde med mycket högt miljöskapande värde. Djäkneberget och parken är även väl synlig från stora delar av innerstaden.

Identitetsvärde

Djäkneberget är en viktig plats för många Västeråsbor. Som offentligpark har de flesta i staden någon relation till Djäkneberget. Parken nyttjas som strövområde, av skolor och dagis, för socialt umgänge, som lekplats, för motion. Här har många firat valborg och midsommar som barn, haft idrottsundervisning, här ifrån finns minnen från skolavslutningar, kanske från romantiska promenader.

Traditionsvärde

Djäknebergsparken är en av de äldsta offentliga parkerna i Västerås och bär som sådan en betydande del av den tradition som finns i staden av parker i stort och av offentliga parker i synnerhet. Djäkneberget är även en plats med folkliga traditioner, här har Valborgsmässoafton firats åtminstone sedan 1700-talet, men här sker även midsommarfirande och skolavslutningar.

Symbolvärde

Djäkneberget är ett av de mest kända områdena eller objekten i Västerås – även internationellt.

Kontinuitetsvärde

Parken har funnits på platsen sedan 1860-talet och lever till stor del kvar i den utformning som den skapades.

Förstärkande och övergripande motiv:

Kvalitet

Parken förmedlar ett intryck av gediget arbete, inskriptionerna är huggna i sten - till stor del mycket välbevarade. Stigsystemet på delvis stensatta och uppbyggda gångar är mycket omsorgsfullt utfört. Parkens planterade träd uppfattas som naturliga, idén om anpassningen till naturen är högst påtaglig och lyckad.

Autenticitet

Till stor del är parken oförändrad, den ursprungliga utformningen och tanken bakom den kan med lite efterforskning enkelt uppfattas än idag.

Pedagogiskt värde

Monumentens inskrifter berättar om dåtidens världsåskådning och samhällsströmningar men ger även en historisk tillbakablick sett ur ett över hundra år gammalt sammanhang. Även parkens utformning har ett pedagogiskt värde då den tydligt visar en del av de svenska parkernas historiska utveckling. Parken har ett högt och flerfacetterat pedagogiskt värde.

Sällsynthet

Djäknebergsparken är en av de tidigaste offentliga naturalistiska parkerna i Sverige, det i sig utgör ett betydande värde, men det är framförallt monumenten och inskriptionerna som gör parken speciell ur ett sällsynthetshänseende. Parkens smyckning av monument och inskriptioner är unik för Sverige och Norden. Något som om möjligt ytterligare förstärker värdet är att kvinnor lyfts fram i monumenten, vilket är unikt för dåtidens Sverige.

Sammanfattning av de kulturhistoriska värdena

Djäkneberget är en unik park med mycket höga kulturhistoriska värden. Det är en av de tidigaste representanterna i Sverige för den offentliga, naturalistiska parken. Dess ursprungliga utformning är till stor del intakt vilket gör att det parkhistoriska värdet förstärks av såväl det pedagogiska värdet som av autenticiteten och patinan. Parkens tillkomst och utformning är inte endast ett parkhistoriskt värde utan återspeglar samhällsklimatet och de liberala strömningar som fanns under mitten och andra hälften av 1800-talet. Både samhällshistoriska och socialhistoriska värden är knutna till parken och dess tillkomst. Parkens bevarade utformning, med gångvägar, vegetation, monument och inskriptioner har ett arkitektoniskt, parkhistoriskt och konstnärligt värde. Monumenten, stenbänkarna, sittgrupperna och inskriptionerna är dock det som gör Djäkneberget unikt. Ingen annan park i Sverige, eller i Norden, kan uppvisa något liknande. Stenarna och texterna lyfter även fram personen bakom parken på ett sätt som den i sig knappast skulle ha gjort, vilket även ger ett personhistoriskt värde. Redan innan Sam Lidman gestaltade parken för ca 150 år sedan fanns en tradition av valborgsfirande på berget, den traditionen lever kvar tillsammans med traditioner som tillkommit efter parkens tillkomst. De flesta av stadens invånare har en stark relation till Djäkneberget, det är en plats av vikt för Västerås och dess invånare, en grön oas som höjer sig över staden, men det är också en unik parkmiljö av stor betydelse i ett nationellt perspektiv.

6. Skötsel

Djäkneberget utgör en varierad parkmiljö med ett skötselbehov som är mer mångsidigt än det normala. Som kommunal park är skötseln standardiserad och utlagd på entreprenad. Särskild utformning av skötseln med hänsyn till kulturhistoriska värden hör inte till det brukliga varför det i Djäknebergets fall är av vikt att lyfta fram parkens särskilda skötselbehov. Det förutsetts att ett grundläggande kontinuerligt underhåll sköts av personal med kvalificerad sakkunskap i parkvård. Därför ges här inga generella anvisningar för hur parkvården skall skötas utan endast behov av vård och skötsel som är relevant för upprätthållandet av de kulturhistoriska värdena.

Det finns behov av att upprätta en skötsel- eller vårdplan för parken för att få en långsiktig, övergripande plan för skötseln. Till skötselplanen utförs lämpligen en fördjupad studie rörande Sam Lidmans ursprungliga plantering av träd. Detta för att mer exakt veta vad som planterades, var det planterades och vad som finns kvar. Till dess att en skötselplan har upprättats är det av vikt att samråd sker med antikvariskt sakkunnig eller relevant kompetens inom respektive område inför eventuella förändringar.

I dagsläget finns ett akut behov av särskild kompetens för underhåll och restaurering av såväl stigsystemet som monumenten och inskriptionerna.

Det akuta behovet av skötsel och underhållsinsatser inbegriper:

- Restaurering av stenkänkar. Ett flertal behöver rätas, vissa saknar stöd, en del vilar direkt på marken.
- Skadade stenar repareras. I synnerhet är stenkänkarna särskilt utsatta och en stor del är skadade eller försvunna. I stenkänkarnas fall bör ersättning av försvunna stenar övervägas. (Fallna stenar reses).
- Friläggning av övertäckta inskriptioner från löv, mossor och förhöjd marknivå.
- Ifyllning av inskriptioner. Utförs med schabloner. Nya schabloner utformas efter originalen. Där originalen inte finns kvar tillverkas nya med inskriptionen som mall.
- Utreda konserveringsmöjligheten för de inskriptioner som är ottydliga – vad ska man göra för att bevara dessa?
- Underhålla stigar och tydliggöra de som växt igen – samtliga stigar är stensatta eller markerade med glesa stenar vilka normalt är överväxta.
- Ansning av träd som hänger ned över stigar.
- Rönjning och synliggörande av stigar, monument och ristningar, men även tänkta siktlinjer, ska göras försiktigt utan att inverka mer på vegetationen än nöden kräver.
- Staketet vid minigolfbanan är olämpligt placerat, monumentet Ishavsfararna (nr 451) görs inte rättvisa, stenradens miljöskapande betydelse av att styra blicken vidare mot berget och monumenten på krönet inskränks. Staketet bör flyttas väster om monumentet.

- Vissa modernare inslag behöver ses över, bl.a. är stenarbeten i några trappor i behov av renovering, en dagvattenbrunn olämpligt placerad mitt framför en bänk (nr 353) m.m.

Utöver de akuta behoven har punkter rörande det allmänna förhållningssättet till parkens skötsel listats samt vissa reflektioner noterats.

Allmänna förhållningssätt:

- Parken ska vårdas och underhållas på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar.
- Arbetena skall utföras fackmannamässigt och ledas av härför utbildad personal. Material och metoder skall vara anpassade till parkens egenart.
- Monument, stenbänkar och inskriptioner skall underhållas. Inför underhåll bör samråd ske med antikvariskt sakkunnig, alternativt sker underhållet genom personal med särskild kompetens.
- Holkar, tempel och fluster får inte rivas eller byggas om på så sätt att dess karaktär förändras. Underhåll bör ske i samråd med antikvariskt sakkunnig. Vid åtgärder bör det eftersträvas att återställa den ursprungliga, mer individuellt anpassade utformningen.
- Flyttade stenar eller bänkar återplaceras så långt det är möjligt.
- Staket, belysningsstolpar, trappräcken och annan fast utrustning i parken skall underhållas. Val av färg och underhållsteknik bör ske i samråd med antikvariskt sakkunnig. Smidesdetaljer och annan fast utrustning får inte tas bort. Om utbyte av fast utrustning ändå måste ske skall den nya så långt det är möjligt vara anpassad till den smakriktning som var förhärskande under perioden 1862-1895, den tid då parken huvudsakligen kom att utformas.
- Träden skall vårdas och skyddas från skador på rot, stam och krona. Träd i parken får inte fällas såvida de inte utgör en direkt risk för parkens besökare eller då fällning är motiverad ur kulturhistorisk synpunkt.
- En kontinuerlig nyplantering som i huvudsak upprätthåller antalet träd i parken ska ingå i underhållsplaneringen. Nyplanteringen skall anpassas till parkens egenart. Valet av art och sort är av största betydelse. I första hand skall det trädsortiment som begagnades vid upprättandet på 1860-talet användas. Val av arter och sorter skall ske tillsammans med sakkunnig. Trädens antal uppgick vid tidpunkten för parkens utformning till ca 1100. Det är dock oklart om fler planterades under perioden fram till 1895.
- Fördelningen mellan öppna och slutna partier ska bevaras.
- Parken bör inte ytterligare bebyggas eller på annat sätt ändras så att dess karaktär förvanskas.
- Stig- och vägsystemet ska inte förändras vid modernisering och eventuella tillägg. Förändringar ska heller inte inkräkta på monumentens placering eller på parkens utformning.
- Grusgångar får inte växa igen och inte heller beläggas med andra material.

Andra reflektioner:

- Varför konkurrerar moderna banker med stenbankarna på vissa ställen?
- Ska flaggstängerna återskapas?

7. Källor och litteratur

Arkiv och bildkällor

Handlingar från följande arkiv har studerats:

ATA – Antikvarisk-topografiska arkivet.

SBK – Stadsbyggnadskontoret, Västerås stad.

VLM – Västmanlands läns museums arkiv.

VSA – Västerås Stadsarkiv.

Otryckta källor

Grönstrukturplan för Västerås tätort. Rekreation – Biologisk mångfald. Bilaga till ÖP54, ÖP utredning 2001:1.

Handlingsplan för natur- och kulturmiljön i Västerås. Dnr: 2009/509-KS-471. Västerås stad, 2010.

Västerås översiktsplan 2026. Västerås stad, 2012.

Webbsidor

www.svenskuppsslagsbok.se/tag/skarpskytterorelsen (Hämtat 2014-11-13)

www.vasteras.se/kulturfritid/Sidor/nationaldagsfirandepadjaknebergetpuff1.aspx (Hämtat 2013-12-12)

www.vasteras.se/kulturfritid/stipendierfonder/Sidor/ungtkulturpris.aspx (Hämtat 2013-12-12).

www.sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=112&artikel=462729 (Hämtat 2014-11-12)

Enkät svar

Svarsmejlen förvaras hos Stiftelsen Kulturmiljövård

Tryckta källor och litteratur

Ahlm, Lars Wilhelm. 1900. Djäkneberget vid Västerås. Västerås.

Boman, Åke. 1989. Djäkneberget i Västerås och Sam Lidman. Västerås.

Bäck, Mathias. 2005. Skeppare och vägarfolk i Västerås hamnområde 1620–1730. UV Bergslagen, Rapport 2005:14. ISSN 1404-1685. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Drakenberg, Sven. 1976. Dominikanklostret i Västerås. Del I. Västmanlands Fornminnesförenings Årsskrift LIV, s. 5–22. Västerås.

Drakenberg, Sven. 1962. Västerås genom tiderna, del V:2. Västerås stads byggnadshistoria från 1800-talets mitt. Västerås.

Gejvall, Birgit. 1988. 1800-talets Stockholmsbostad: en studie över den borgerliga bostadens planlösning i hyreshusen. ISBN:91-7031-013-0. Stockholm.

Gustavsson, Gösta. 1981. Gatunamnens historia i Västerås, 1863-1977. Västerås. ISSN: 0347-8416. Västerås kulturnämnds skriftserie, nr 8.

Hedlund, Ruth. 1990. Västerås slott. Fogdeborg, kungaslott, fängelse och residens. Västerås. ISBN 91-970290-3-3. Västmanlands läns museum.

Hellspong, Mats & Löfgren, Orvar. 1974. Land och stad: svenska samhällstyper och livsformer från medeltid till nutid. ISBN: 91-40-02896-8. Lund.

Jensen, Ronnie. 2009. Bronsålder på Djäkneberget? En inventering utifrån en förmodad skålgrop. Kulturmiljövård Mälardalen. Rapport 2009:08. ISBN: 978-91-86255-07-7. Västerås.

Lidman, Sven. 1937. *Blodsarv*. Stockholm

Lidman, Sven. 1952. *Gossen i grottan*. Stockholm.

Nolin, Catharina. 1999. Till stadsbornas nytta och förlustande. Den offentliga parken i Sverige under 1800-talet. Stockholm.

Ohlander, Ann-Sofie & Strömberg, Ulla-Britt. 2002. Tusen svenska kvinnoår. Svensk kvinnohistoria från vikingatid till nutid. ISBN: 91-518-3928-8. Stockholm.

Olsson, Sven. 1985. Idealstad med förhinder. Västerås genom tiderna, del V:1. Västerås.

Paulsson, Gregor. 1972. Svensk stad. Del 1, Liv och stil i svenska städer under 1800-talet. ISBN: 91-44-08331-9. Lund.

Svenska Fornminnesföreningen i Västerås. Fornvännen 1930, s. 246-249.

Thorsén, Carin. 1997. Trädgårdsmästare Bohnsack och Västeråsgurkan, sid 74-75. Tema 1700-talet. Västmanlands Fornminnesförening och Västmanlands läns museum. Årsskrift 74. Västerås.

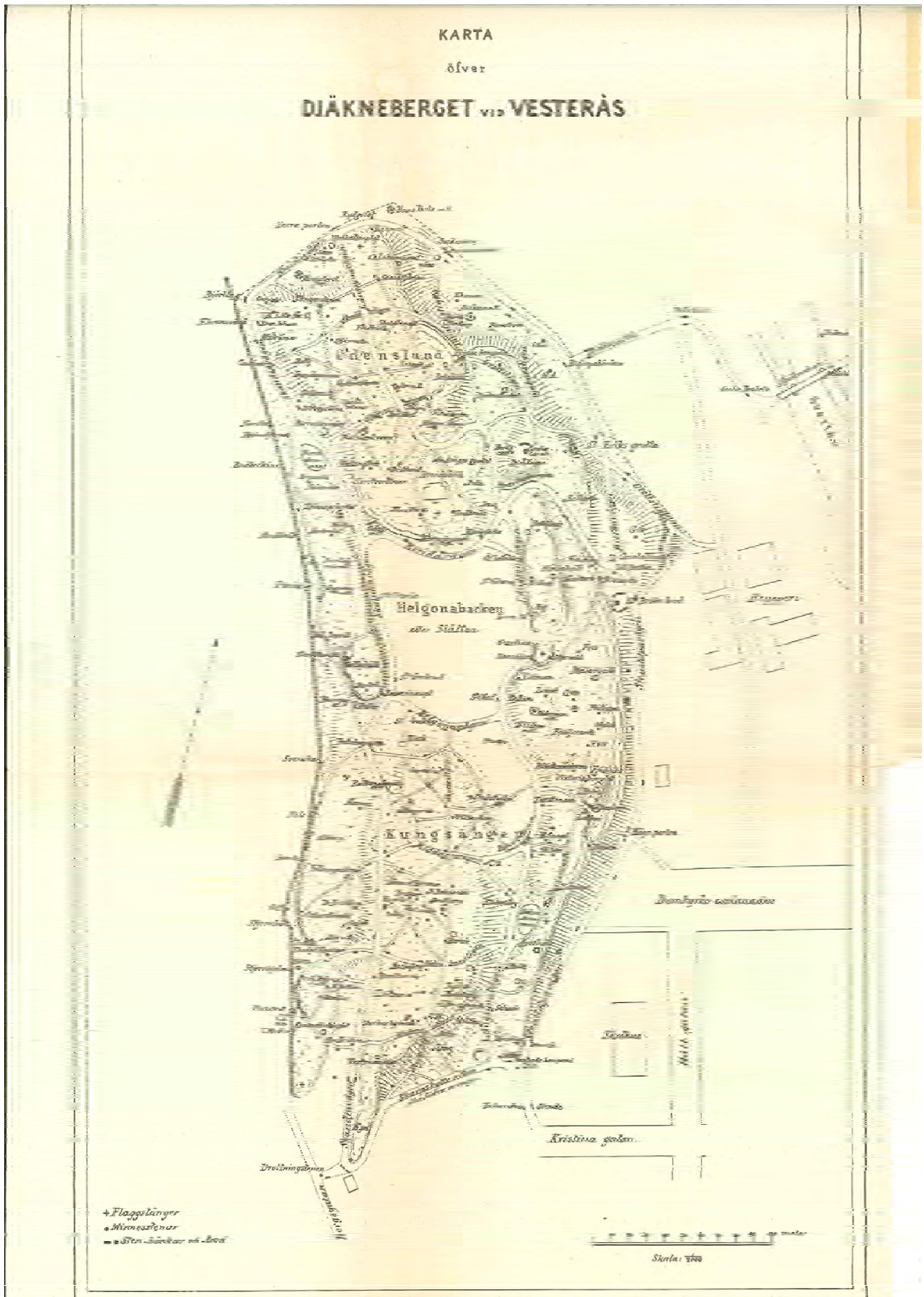
Västmanlands läns tidning – Vlt.

8. Bilagor

Ahlms karta, 1900

Bomans karta, 1989

Bilaga 1: Ahlms karta, från år 1900.

Bilaga 2: Bomans karta, från år 1889.

